

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

DE VROUW IN HET ARBEIDSPROCES : EEN APARTE SITUATIE.

Rede uitgesproken door de substituut - generaal D.M. DE JAEGER op de plechtige openingszitting van het Arbeidshof te Antwerpen op 1 september 1978.

De wereld is een schouwtoneel,
elk speelt zijn rol en krijgt zijn deel...
Vrouw wat is uw rol,
Vrouw wat is uw deel ?

Historisch overzicht

1. De geschiedenis van de vrouwenarbeid verduidelijkt de evolutie en de diversificatie van de redenen die de vrouw ertoe hebben aangezet bezoldigde arbeid te presteren.

2. In de 19e eeuw drukten de huishoudelijke uitgaven dermate op het inkomen van de lage-lonenlaag van de bevolking dat de vrouw verplicht was buitenhuisarbeid te aanvaarden. Initieel was haar keuze op de arbeidsmarkt beperkt tot de taken van dienstbode of helpster in de landbouw. Kort nadien opende de industrialisatie nieuwe perspectieven.

3. Het uitbreken van de tweede wereldoorlog had een dubbel gevolg : enerzijds een ongebreidelde industriële expansie en anderzijds een massale inkrimping van het aantal beschikbare mannelijke arbeidskrachten. Deze factoren werden determinerend voor een irreversibele kentering in de tewerkstelling van de vrouw. De nieuwe arbeidstaken die haar toegewezen werden, wijzigden en verruimden haar visie op de bezoldigde arbeid. Het grotere en meer gevarieerd werk-aanbod bood haar de gelegenheid selectief te reageren zodat de financiële noodzaak week als onafwendbaar criterium om een beroepsactiviteit uit te oefenen. Gelijktijdig maakte de vrouwenarbeid zich los van het klassebegrip ; de tewerkgestelde vrouw is niet langer de ongehuwde van de lagere middenstand, de al dan niet gehuwde van de volksklasse, maar wel de vrouw

die beroepsactief wil zijn ongeacht haar leeftijd, stand en burgerlijke staat¹.

4. De uitbouw van de tertiaire sector en de groeiende behoefte aan verbruiksgoederen bevorderen deze tendens. In 1856 vertegenwoordigden de vrouwen 37 % van de actieve bevolking. Na de tweede wereldoorlog daalt het percentage tot 23 % om in 1972 weer het peil van 33 % te bereiken, hetgeen het evolutief verband tussen het financieel aspect en de psychologische factor in de vrouwenarbeid aantoont².

5. Vele auteurs commentarieerden de versnelde evolutie. Aldus vertogen R. Pulinx : «Er blijkt, dat wanneer de vrouw de bevoegdheden niet loochent die de geschiedenis en de cultuur haar hebben toegewezen, met name haar rol van opvoedster en beheerster van de gezinstaken, en zij wenst zich te onttrekken aan de afhankelijkheid ten aanzien van de man, zij terzelfdertijd gans de macht van de zelfwaardering in de arbeid en de gelegenheid tot diepe interpersoonlijke relaties ontdekt»³, Rita Jolie-Mulier : «Vrouwen komen in opstand tegen haar gedwongen huishoudelijke taken niet vanuit het vooroordeel dat huishoudelijk werk onzin-

¹ In 1947 waren 40 % van de werkende vrouwen gehuwd, in 1970 60 % (*Revue du travail*, mars 1976, «La femme dans le monde du travail», p. 422).

² Sociaal-economische studien van de Kredietbank, «De vrouw in onze samenleving : economisch en juridisch benaderd», p. 6.

³ R. PULINCKX, «Voor een betere integratie van de vrouw in het economisch leven», B.T.S.Z., 1975, 1013.

nig of vernederend is, maar wel vanuit de ervaring dat haar andere menselijke mogelijkheden meestal niet tot ontplooiing kunnen komen omwille van de plaats die de samenleving aan de vrouw toewijst. Vrouwen con-testeren niet om nieuwe individuele privileges te ver-werven maar om de vrijheid en het recht voor ieder mens zijn mogelijkheden en gaven te ontwikkelen, vrij van vooroordelen of voorbeschikking»⁴, en Eliane Vo-gel-Polsky : «De vrouw wil niet meer beschouwd wor-den als de rib van Adam, als een soort aanhangsel van de man, maar als een menselijk wezen, volkomen vol-wassen met politieke, economische en sociale rechten en plichten»⁵.

6. Hoewel de participatie aan het economisch leven openstaat voor beide geslachten, stuit de vrouw die eraan wil deelnemen, op enorme moeilijkheden. De grondoorzaak van de nog bestaande toestand ligt bij onze patriarchale maatschappijvisie, in stánd ge-houden door de opvoeding, de houding van de ouders, de traditionele onderwijsstructuren en de massacom-municatie, die de stelling huldigen dat de enige fun-damentele roeping van de vrouw het huwelijk en de zorg voor de kinderen is. Aan deze nochtans veran-kerde levensopvatting is de vrouw gaan tornen. Be-houdens de inslag van de sociale en economische evo-lutie, is de recente daling van het geboortecijfer tot gemiddeld 2, 3 kinderen per gezin als een stimulerende factor ingetreden. Door de beperking van de duur van hetgeen «de moederdienst» wordt geheten, kan de vrouw zich reeds op 35-jarige leeftijd in de buitenhuis-arbeid integreren of herintegreren. Statistische gege-vens, geput uit een onderzoek bij de gehuwde vrouwen, wijzen op een aangroei van hun deelname in het ar-beidsproces gaande van 51 % in 1947 tot 68 % in 1969⁶.

1. Kenmerken van de vrouwelijke tewerkstelling

7. Het eerste kenmerk van de vrouwenarbeid slaat op de zeer jonge leeftijdsstructuur : 45 % beneden de 30 jaar, een percentage dat sterk afwijkt van de leef-tijdsgraad van de mannelijke actieven, 29 %⁷. De uit-leg ligt in de kortere studieperiode en in de vroegtijdige beëindiging of schorsing van de arbeidsprestatie we-gens familielast, kinderopvoeding en ouderverzorging.

8. Het tweede kenmerk betreft de arbeidssector ; de vrouwenarbeid is hoofdzakelijk gesitueerd in de zwakke afdelingen van de secundaire sector zoals tex-

tiel- en kledingindustrie, schoennijverheid, tabak-verwerkende nijverheid, alsmede in de tertiaire sector waar meer bepaald de verzorgende en huishoudelijke taken door haar worden opgenomen. Deze zwakke sectoren, meestal vrouwelijke sectoren genoemd, ver-eisen weinig kwalificatie. Het werk is er zelden geva-rieerd. Scholing of bijscholing is niet nodig ; slechts één op vier vrouwen gebruikt haar opleiding⁸.

9. Het derde kenmerk is gebonden aan onze maat-schappelijke structuur. Het niveau dat de vrouw be-reikt in het arbeidsproces ligt bijzonder laag. In de twee hoogste categorieën van de werklieden en in de drie hoogste van de bedienden bereikt het aantal vrouwen slechts 2 percent⁹. Ter illustratie de volgende gege-vens :

— in het bankwezen, tertiaire sector met hoge vrouwelijke tewerkstelling, is bij een instelling met 4.000 bedienden de verhouding man/vrouw in het ka-derpersoneel de volgende :

directie	128 mannen	1 vrouw
gevolmachtigde	116 mannen	1 vrouw
hoofd van dienst	225 mannen	21 vrouwen
onderkantoorchef	300 mannen	30 vrouwen

— in de ministeriële departementen geeft de onderstaande tabel het vrouwelijk percentage aan per ni-veau :

niveau 1	± 4,7 % vrouwen
niveau 2	± 21 % vrouwen
niveau 3	± 37 % vrouwen ¹⁰

— in de belastbare inkomens boven de 500.000 fr. zijn slechts 0,22 % beroepsactieve gehuwde vrouwen begrepen¹¹.

Het lager niveau van de vrouwenarbeid vindt deels zijn oorzaak in de discontinuïteit van de prestaties en de afwezigheidsgraad. Nochtans zijn deze op hun beurt te wijten aan de beperkte bevorderingsmogelijkheden en aan de lage loonpolitiek ; de arbeidster verdient slechts 68 % van het gemiddeld uurloon van de arbeider¹². De problematiek is aldus vervallen in een kring-redenering waarin de gevolgtrekking weer de oorzaak wordt. Door al te dikwijls de vrouw aan te werven voor arbeid die de man om kwalitatieve of financiële rede-nen van de hand wijst, wordt haar het nodige dyna-misme ontnomen vereist om te schaven aan het nega-tief aspect van haar arbeid dat deels gegronde kritiek

⁸ CHR. STEENHOUDT, «De buitenshuiswerkende vrouw», Fa-brimetal, juni, 6, 1975.

⁹ JO WALGRAVE, «Werkneemstersituatie in België : de ongelijk-heden», *Sociaal maandblad Arbeid*, 1976, 388.

¹⁰ E. BRUNFAUT, «Préparation des filles à la vie active», *Revue du travail*, 1976, 325 en 326.

¹¹ «De tewerkstelling en de werkloosheid van de vrouwen in België», *Arbeidsblad*, 1977, 429.

¹² Prof. LEROY, *Les salaires féminins : économie et politique, working paper nr. 7512*. Economie et Société. Institut des sciences économiques. Leuven 1975.

⁴ RITA JOLIE-MULIER, *Reële waarde van de emancipatie van de vrouw*, p. 46 e.v.

⁵ ELIANE VOGEL-POLSKY, «De sociaal-economische en sociologi-sche omstandigheden van de terugkeer van de vrouwen op de ar-beidsmarkt», *Arbeidsblad*, september, p. 644.

⁶ Sociaal-economische studiën van de Kredietbank, «De vrouw in onze samenleving : economisch en juridisch benaderd», p. 6.

⁷ Sociaal-economische studieën van de Kredietbank, «De vrouw in onze samenleving : economisch en juridisch benaderd», p. 6.

uitlokt. In deze optiek is de aanwerving als trambestuurster, politieagente, onderwijzeres niet te beschouwen als een verovering van de vrouw, doch als een palliatief voor het gebrek aan mannelijke belangstelling. De oplossing ligt in de verruiming van de bevorderingsmogelijkheden en in de aanmoediging er gebruik van te maken.

10. Het vierde kenmerk van de vrouwenarbeid is zijn kwetsbaarheid; de vrouwen zijn vaak marginale arbeidskrachten, afhankelijk van de conjuncturele schommelingen. Dit kenmerk is het rechtstreeks gevolg van het besluit zoëven getrokken uit de bespreking van het lage arbeidsniveau.

2. De differentiatie tussen mannen- en vrouwenarbeid

11. Het differentieel aspect van de vrouwelijke tewerkstelling blijkt zijn oorsprong te vinden in ons stagnerend maatschappijbeeld, de opleiding van de vrouw in het kader van dat beeld en haar archaisch levenspatroon in verband met dat imago; de huishouding en de kinderopvoeding, taken eigen aan een zwakkere figuur. De lucratieve beroepsarbeid maakt in deze visie geen noodzaak uit daar gesteld is dat het huwelijk als wisselende uitweg openstaat.

12. De man moet de last dragen van de financiële behoeften van het gezin zodat hij zich geheel moet kunnen ontplooiën in alle sectoren van het openbaar leven. Zijn emancipatie is eigen aan de taak die hij moet verwezenlijken, taak die nog steeds als superieur wordt beschouwd in vergelijking met die van de vrouw.

13. De continuïteit van deze maatschappelijke structuur wordt in hoge mate onvoorwaardelijk aanvaard zodat de omkeerbaarheid van de rollen van man en vrouw tot het utopische behoort. Het waarom komt niet eens ter sprake. Kan deze stellingname blijven aanhouden in een maatschappij die zich progressief noemt? Zou het niet gewenst zijn dat, nu de evenwaardigheid van huis- en beroepsarbeid vooropgezet wordt, de taakverdeling zou gebeuren zonder onderscheid van geslacht?

3. De beschermende wetgeving op de vrouwenarbeid

14. De wetsbepalingen desbetreffende hebben tot onderwerp: de handelingsbekwaamheid van de vrouw, de bescherming van de vrouw als fysiek zwakkere persoon, het compromis tussen de economische functie en de zwangerschap.

15. De eerste reeks bepalingen kunnen niet als beschermend gekwalificeerd worden daar zij slechts de inlassing betekenen in het sociaal contractenrecht van het principe van de rechts- en handelingsbekwaamheid

van de gehuwde vrouw gehuldigd door het Burgerlijk Wetboek sinds 1958¹³.

16. De tweede reeks zijn verbodsbepalingen betreffende het tijdstip en de aard van de vrouwenarbeid¹⁴. Aldus is het verboden de vrouw nachtarbeid te laten presteren. Tussen 20 u. en 6 u. mag de vrouw alleen tewerkgesteld worden in wettelijk omschreven uitzonderingsgevallen volgens de aard en het niveau van de prestaties. Aldus moeten de dienstboden, de handelsreizigers, de hotelbedienden, de verpleegsters en de telefonisten in de gelegenheid gesteld worden tijdens de verbodsuren te arbeiden. Het is even ondenkbaar verbodsuren op te leggen aan de uitoefening van een intellectueel beroep zoals arts, journalist of magistraat, en van een leidende of vertrouwensfunctie. Hoewel de wetgever klaarblijkelijk voor ogen heeft de gezondheid van de vrouw te beschermen, heeft hij door de verbodsbepalingen onbewust een dubbele discriminatie geschapen. Enerzijds plaatst hij de vrouw in een benadeelde positie door haar de toegang te ontzeggen tot bepaalde, en dikwijls beter betaalde arbeid, die zij nochtans meent aan te kunnen. Anderzijds verruimt hij de werkgelegenheid voor de mannen, doch op uren die onverenigbaar zijn met het normaal gezinsleven. De heersende toestand is strijdig met het beginsel van de gelijke arbeidsvoorwaarden, hoewel hij volledig in de lijn ligt van de Conventie nr. 89 van de Internationale Arbeidsorganisatie. Een hervorming van het geheel der als beschermend bedoelde bepalingen is vereist, met als basisgedachten de algemene toegang tot de arbeid voor de vrouw en de bescherming van de arbeider zonder onderscheid van geslacht. In deze optiek zouden de beschermende maatregelen betreffende de nachtarbeid moeten worden uitgebreid tot man en vrouw, die beiden, benevens hun arbeidsprestatie, het recht hebben op een regelmatig gezinsleven. Vanzelfsprekend dient bij het bepalen van de omvang van de bescherming rekening gehouden te worden met verantwoorde economische en organisatorische imperatieven.

17. Door de wet van 13 december 1889 werd eveneens verbod opgelegd vrouwen ondergrondse arbeid, schilderwerk met loodwit of loodsulfaat en arbeid met draaglast boven 27 kg. of regelmatig boven 15 kg. te laten presteren. Deze beveiligende voorschriften waren oorspronkelijk bedoeld om de arbeidsomstandigheden van vrouwen en kinderen te verbeteren. Deze reglementering was noodzakelijk in het kader van de toen heersende sociale misbruiken. Terecht mag gesteld worden dat de actuele niet-discriminatoire maatregelen in het kader van de arbeidsveiligheid genomen volgens de aard van de te presteren arbeid zonder onderscheid van geslacht, een betere oplossing bieden¹⁵.

¹³ Art. 216 B.W., art. 30 van de wet van 10 maart 1900 op de arbeidsovereenkomst voor werklieden en art. 31 van de arbeidsovereenkomst voor bedienden, K.B. 20 juli 1955.

¹⁴ Arbeidswet van 16 maart 1971, K.B. 24 december 1968.

¹⁵ K.B. nr. 40 betreffende de vrouwenarbeid. Verslag aan de Koning, B.S., 27 oktober 1967, p. 11189.

Reglementering zoals die vervat in het koninklijk besluit nr. 40 betreffende de vrouwenarbeid stoelt op de overtuiging dat de vrouwenarbeid een uitzonderingsprestatie is die als zodanig in het kader van de arbeidsreglementering mag worden verzacht. Een dergelijk standpunt mag niet meer de grondslag zijn voor de uitbouw van enige beschermende maatregel.

18. De derde reeks bepalingen betreft de beveiliging van de arbeidsomstandigheden tijdens de moederschapperiode. Alleen deze wetteksten, voortvloeiend uit een situatie gecreëerd door de natuur van de vrouw, zijn onvervalste beschermingsmaatregelen. Zij dienen niet alleen te worden gehandhaafd maar zelfs uitgebreid om te voldoen aan de opvoedingsvereisten van het kind. De huidige bepalingen reglementeren uitsluitend de zwangerschapsperiode en beveiligen :

a) de gezondheid van de vrouw : 14 weken rust bij bevalling, 6 weken pré- en 8 weken postnataal¹⁶. Het postnataal verlof is nodig wil het vrouwelijk lichaam zich kunnen herstellen na een normale bevalling¹⁷ ;

b) de betrekking : de werkgever die een zwangere werkneemster tewerkstelt mag eenzijdig om reden van de zwangerschap geen einde maken aan de overeenkomst vanaf het ogenblik waarop hij werd ingelicht omtrent de zwangerschap tot een maand na het einde van de postnatale rustperiode¹⁸ ;

c) het inkomen : het volledig inkomen wordt gewaarborgd, gedeeltelijk ten laste de werkgever en gedeeltelijk ten laste de ziekteverzekering.

4. *De omstreden aspecten van de vrouwenarbeid, alsmede de opleiding van de vrouw*

19. Economisch is het gebruik van het vrouwelijk potentieel noodzakelijk om de constante vermindering van de leeftijdsklasse van de actieve personen ten aanzien van die van de jongeren en bejaarden te compenseren¹⁹. In de huidige conjunctuur wordt de vraag gesteld of de economische groei, tot hiertoe het voornaamste doeleinde van het westers beleid, verder nagestreefd dient te worden. In de veronderstelling dat de economische curve afgestemd wordt op de nulgroei, rijst het probleem van het toenemend werkaanbod door het toenemend aantal vrouwen die beroepsactief wensen te worden. Een betere spreiding van de in de economie te presteren arbeidsuren over alle werkwilgen is dan de enige humaan aanvaardbare oplossing, tevens in overeenstemming met het principe van het recht op arbeid.

¹⁶ Art. 8, § 1, K.B. 20 juli 1955, A.O. voor bedienden. Art. 28bis, a, van de wet van 10 maart 1900, A.O. voor werklieden.

¹⁷ HEDWIGE PEEMANS-POULLET, «De evolutie van de bescherming van de vrouwenarbeid», *Oriëntatie*, 1975, 301.

¹⁸ Art. 40 Arbeidswet 16 maart 1971.

¹⁹ A. SPITAEELS-EVRARD, «De gezinsprestaties : stimulans tot nataliteit», *B.T.S.Z.*, 1975, 958. In 1910 waren 46,6 % van de gezamenlijke bevolking actieven ; in 1970 nog slechts 38 %.

20. In de economische activiteit, gemeten op basis van het Bruto Nationaal Produkt (B.N.P.), belooft de bijdrage van de vrouw 23 % volgens het Nationaal Instituut voor de Statistiek dat alleen de bezoldigde vrouwenarbeid aanvaardt als berekeningsfactor. Wordt deze factor echter uitgebreid tot de huishoudelijke arbeid op grond van een raming reikende tot een wekelijkse arbeidstijd van 46 uren voor de niet-beroepsactieve vrouw en van 30 uren voor de beroepsactieve, dan stijgt de bijdrage van de vrouw in het B.N.P. tot 43 %²⁰.

Dat de bijdrage in het B.N.P. aldus mag verhoogd worden is onder meer verantwoord in het licht van gerechtelijke beslissingen die het economisch produktieve van de huishoudelijke arbeid hebben vastgesteld om de huisvrouw een dagelijkse vergoeding toe te kennen variërend van 400 fr.²¹ tot 750 fr.²². Uitgaande van dit terecht verhoogd percentage is het niet meer verantwoord de vrouwelijke activiteit als tweederangs te classificeren. Haar effectieve waarde dient erkend te worden met de daaraan verbonden gevolgen. Bij wijze van voorbeeld mag gewezen worden op de verplichting de nodige accomodaties te scheppen opdat de vrouwelijke arbeidskrachten tot vol rendement kunnen komen zonder de druk te ondergaan van de kinder- en ouderzorg.

21. In de demografie wordt een constante daling van het geboortecijfer vastgesteld waardoor de hernieuwing van de bevolking in het gedrang komt. In 1900 had de gehuwde vrouw op het einde van haar vruchtbaarheidsperiode gemiddeld zes kinderen geboord. In 1950 was dit aantal gehalveerd om in 1975 het punt van de nulgroei te bereiken²³. Uit statistieken blijkt dat :

35 % van de actieve vrouwen geen kinderen hebben ;
35 % van de actieve vrouwen een kind hebben ;
15 % van de actieve vrouwen twee kinderen hebben ;
12 % van de actieve vrouwen drie kinderen en meer hebben²⁴.

Deze materiële gegevens geven wel een aanwijzing maar geen zeker afgebakend antwoord op de vragen of de vrouw wegens verminderde kinderlast haar beroepsactiviteit heeft vergroot of daarentegen de kinderlast heeft verlaagd om de gelegenheid te hebben beroepsactief te worden of uiteindelijk de emancipatie wilde bereiken door beroepsactief te worden hetgeen alleen te verwezenlijken was door vermindering van de kindzorg.

²⁰ JACQUELINE POELMANS-KIRSCHEN, «De plaats van de vrouwen in het algemeen economisch kader», *B.T.S.Z.*, 1975, 911.

²¹ *Limburgs Rechtsleven*, 1977, 220.

²² *R.W.*, 1977-78, 2598.

²³ M. DARLING, *Le rôle des femmes dans l'économie*, Parijs, O.E.O.S., 1975, p. 136 (zie *B.T.S.Z.*, p. 1114).

²⁴ A. DELPÉRIÉ, «Vrouwenarbeid en Sociale Zekerheid», *B.T.S.Z.*, 930. De optelling van de onderscheiden percenten geeft 97 %. De Franse tekst van dit artikel geeft echter dat 18 % van de actieve vrouwen twee kinderen hebben.

22. In de sociale structuur stelt de buitenhuisarbeid van de vrouw fundamentele problemen nopens de reorganisatie van onze samenleving, de herverdeling van de bezoldigde arbeid afhankelijk van de gezinsbehoeften waarbij de kinderopvoeding centraal staat, het creëren van sociale voorzieningen. Tot heden ging het antwoord op deze problematiek verscholen achter de vaak geuite mening dat de afstemming van de vrouw op de binnenhuisarbeid, zo nodig bezoldigd door een haardvergoeding, economisch een besparing betekent. Afgezien van de miskennis van het begrip «recht op arbeid voor iedereen» worden in die redenering ten onrechte buiten beschouwing gelaten de sociale en fiscale bijdragen die de vrouwen betalen ingevolge hun economische inbreng²⁵. In dit verband stelt G. Debunne, algemeen secretaris van het A.B.V.V., de volgende vragen: zal de vrouw in de maatschappij van morgen, uitsluitend echtgenote en moeder zijn, of een echte partner? ... blijft de man hoofd van het gezin? gaan wij de levensbenadering wijzigen en zijn wij besloten de methodes van opvoeding, onderwijs, structureren van het onderwijs, de culturele opleiding, de vakscholing te wijzigen²⁶?

23. Opdat de vrouw zich tot een volwaardige partner kan ontwikkelen dient het grondprincipe vooropgezet te worden dat zij over de vrijheid moet beschikken om een beroepsarbeid naar haar keuze en volgens haar geschiktheid uit te oefenen, hetgeen een gelijke opvoeding en opleiding van kinderen van beide geslachten impliceert, alsmede een doorlopende gelijke behandeling in het beroepsleven. Onze maatschappij lijkt nog ver verwijderd van dit basisbeginsel. Ter illustratie van het nog bestaande onderscheid tussen de jongens- en meisjesopvoeding in het onderwijs zij opgemerkt dat de leesboekjes van het lager onderwijs nog zinnetje inhoudt als: «Vader leest de krant en moeder breit, broer is flink en speelt op het ijs, zusje speelt met de pop»; dat in het lager secundair onderwijs meisjes duidelijk minder op doorstroming georiënteerd worden zodat zij overhellen naar de afdelingen kleding, familiale hulp en secretariaat, in tegenstelling tot de jongens die erop afgestuurd worden om mechanica, electronica, elektriciteit te volgen. Theoretisch bestaat nochtans de mogelijkheid in het gemengd vernieuwd secundair onderwijs kinderen van beide geslachten samen op te leiden voor technisch hogestaande beroepen. In 1968-69 waren nochtans slechts

10 % van de technische en beroepsinstellingen gemengd²⁷!

24. Een voorlopig rapport van het Ministerie van Nationale Opvoeding getiteld «Onderwijs en opvoeding — integratiekansen voor de vrouw» — en gedateerd 26 maart 1975 houdt de volgende vergelijkende tabel in betreffende het algemeen vernieuwd

onderwijs:

	Meisjes	Jongens
Latijn-Wiskunde	20 %	80 %
Wetenschap A	21 %	79 %
Latijn-Grieks	42 %	58 %
Latijn-Wetenschappen	43,4 %	56,6 %
Moderne-Economische	53,2 %	46,8 %
Moderne-Wetenschappen B	53,7 %	46,3 %
Menswetenschappen	71,5 %	28,5 %

De minder goede oriëntering voor meisjes en de uitgesproken afstemming op wat men pleegt te noemen een vrouwelijk beroep is overduidelijk. Zelfs in het later actief beroepsleven blijft de verschillende behandeling bestaan; indien de schoolse opleiding op een bepaald ogenblik te kort schiet ten opzichte van de vereisten van de arbeidsmarkt zodat de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening een herscholing door middel van de versnelde beroepsopleiding nodig acht, worden de vrouwen opnieuw voor een vrouwelijk beroep opgeleid.

25. In het eenparig advies dat op 26 april 1976 door de Commissie Vrouwenarbeid werd uitgebracht is, vermeld dat mannen en vrouwen, inzake opleiding, op gelijke voet moeten worden behandeld en meer bepaald dat voor de opleiding die door of met de medewerking van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening verstrekt wordt, de gemengdheid veralgemeend dient te worden. De Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening zegt dit principe toe te passen²⁸ hoewel blijkt dat hij in 1977 in zijn propedeutische centra in Limburg een opleiding organiseerde uitsluitend voor mannelijke werkloze regenten en maatschappelijke assistenten²⁹. Hopelijk betreft het een alleenstaande uitzondering want de beroepsopleiding en herscholing zijn de belangrijkste middelen voor een vlottere inschakeling van de vrouwen in de beroepsactieve bevolking.

26. De ontsluiting van de studies volgens de geslachten veronderstelt een actieve politiek. Wordt deze

²⁵ Het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid — Commissie Vrouwenarbeid geeft in een verslag in het jaar 1976, «Emploi et chômage des femmes, réunion de réflexion», p. 9, de volgende gegevens: vrouwen maken 32 % uit van de bijdrageplichtigen aan de sociale zekerheid, hun bijdrage is 55 miljard of 1/4 van de totale inkomsten.

²⁶ G. DEBUNNE, «De integratie van de vrouw in het economisch bestel: fundamentele factor van de transformatie van de maatschappij», *B.I.S.Z.*, 1975, 1001.

²⁷ «De tewerkstelling en de werkloosheid van de vrouwen in België», *Arbeidsblad*, 1977, 436.

²⁸ Cf. antwoord van de heer Spitaels, minister van Tewerkstelling en Arbeid aan mevrouw Maes, *Parl. Hand.*, Kamer, 1977-1978, 301.

²⁹ *Vragen en Antwoorden, Senaat*, 18 oktober 1977, minister van Tewerkstelling en Arbeid, vraag nr. 35.

in België gevoerd? De Zweedse regering heeft een maatregel getroffen waarbij premieën aan werkgevers toegekend worden die zich bemoeien met opleiding van arbeiders en arbeidsters tot beroepstaken die traditioneel door het andere geslacht worden uitgevoerd³⁰. Analoge maatregelen worden in België overwogen in het kader van de huidige vrouwenwerkloosheidsproblematiek. Een eerste stap in die richting werd door de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening gezet door vanaf 1 september 1977 de observatie en oriëntatiecentra voor jongeren uitsluitend voor te behouden aan vrouwelijke werklozen om hen te laten kennis maken met mannelijke beroepen³¹.

27. De vrije beschikking en de keuze impliceren een daaropvolgende gelijke behandeling in het maatschappelijk leven. Hoe dan onze traditionele maatschappijvisie en ons klassiek rollenpatroon aanpassen? Heeft een vrouw die een zogeheten mannelijk beroep aanleert, meer kans op tewerkstelling en minstens evenveel als een mannelijke arbeidskracht? Zal bv. een garagehouder een vrouw als mecanicien in dienst nemen? Op welke wijze de vooringenomenheid bestrijden dat de arbeidende vrouw zich moet vergenoegen met arbeid en loon van aanvullende aard in tegenstelling met de man, wiens beroep als essentieel wordt beschouwd om zich als mens te kunnen bevestigen?

28. De vrouw wordt in de arbeidscyclus hoofdzakelijk uitvoeringswerk en vaak laag gekwalificeerd uitputtend bandwerk zonder bevorderingskansen toegewezen zodat haar niet ten kwade kan worden geduid dat zij dikwijls weinig of geen interesse opbrengt voor de haar opgelegde taken. De heersende mentaliteit veroorzaakt structuratie van de tewerkstelling en de structuren bestendigen de mentaliteit. Meisjes kiezen studies vanuit het oogpunt het latere werk te combineren met hun gezinstak. Typisch hiervoor is de onderwijssector. Zolang de vrouw als de hoofdverantwoordelijke voor het gezin wordt beschouwd zal zij in dezelfde opvoedingssfeer geankerd blijven, waardoor zij haar kansen op de arbeidsmarkt beperkt. Zolang onze tradities willen dat beroepsarbeid een plicht voor de man is en een keuze voor de vrouw, zal het meisje en de jongere vrouw er niet toe komen een hoog gekwalificeerde beroepsvorming na te streven. Deze kringloop moet doorbroken worden. De wijze waarop dit dient te gebeuren, conditioneert de problematiek. Het is een verworvenheid dat de levenswijze in onze samenleving doordrongen is van het huidig beeld van de vrouw. De publiciteitssector gaat tot het extreme in het façonneren van het vrouwelijk stereotiep door het accent te leggen op het verleidelijke dat noodzakelijkerwijze moet leiden tot een rol van behagen, trouwen, kinderen baren, thuis blijven om ze op te voeden... Dient het dan verwondering te wekken dat vele vrouwen geen am-

bitie hebben? Vrouwen zijn gecompliceerd door hun eigen beeld; zij weigeren betrekkingen met grote verantwoordelijkheid; zij zijn passief in de vakorganisaties. Zij zijn zodanig gewoon als minderwaardig te worden behandeld, dat zij de voorrechten van het andere geslacht niet opeisen. Opdat de vrouw zich bevrijd kan voelen en tot een bevestiging van haar persoonlijkheid komt, is bovendien en vooral een eigen mentaliteitswijziging nodig; zich bewust worden van haar functie in het gezin maar ook in de maatschappij. Haar eerste taak moet revolutionair zijn; zij moet de maatschappij transformeren ten einde haar plaats te vinden en te eisen. Binnen die maatschappij moeten de rechten opnieuw en gelijk verdeeld worden, rekening houdend niet alleen met de mannen maar ook met de vrouwen als groep en als individu.

29. In het artikel «Lutte de classes et libération des femmes» schrijft Jeannette Laot: «D'innombrables écrits, études, romans, poèmes ont eu pour thème les mythes de la femme, tour à tour sorcière maléfique, inspiratrice des arts, incarnation de la fécondité, mais jamais être humain existant pour et par lui-même, comme l'homme»³². Wil de vrouw dat hierin verandering komt, dan moet zij dit zelf verhelpen. Haar gedragingen zullen bepalend zijn voor haar toekomstig imago. Zij dient ervoor te zorgen dat de maatschappij aanvaardt dat de eigenheid van de vrouw het noodzakelijk complement is van de eigenheid van de man en dat beiden gelijkwaardig zijn. Dr. M. Oukhow pp. zegt in verband met emancipatie: «Het zal uiteindelijk neerkomen op een wijze van leven, die zeer verschilt van deze die wij gewend zijn, die wij ordelijk hebben horen noemen en die voor een groot deel het huidige leven nog bepaalt. Ik ben ervan overtuigd dat dit niet gemakkelijk aanvaard wordt door een grote hoeveelheid van vrouwen die wars zijn van emancipatie.» De schrijver stelt verder dat zowel de jongen als het meisje een produkt zijn van de opvoeding van de moeder. «Deze moeder is steeds geconditioneerd geweest door een mannenmaatschappij, dus kan zij moeilijk anders opvoeden dan zij in de loop der tijden gedaan heeft: het kan een excuse zijn, maar niet veel meer... Het is in de toekomst niet meer geldig: want indien de vrouw het klassieke patroon in de opvoeding op haar beurt blijft volgen, hetzij omdat zij niet anders wil, of kan, bij gebrek aan voorlichting over een betere taakverdeling, is er geen verandering te verwachten. De bevrijding van de vrouw is een taak van de vrouw zelf...»³³.

5. De vrouw in de beroepsorganisaties

30. De participatie van de vrouw aan de vakbondsactie ligt beneden peil; aan de basis is zij ver-

³⁰ MARGARETHA LISEIN-NORMAN, «De bevordering van de beroepsarbeid van de vrouw: het Zweedse experiment», *B.T.S.Z.*, 1975, 994.

³¹ *Parl. Hand., Kamer*, 1977-1978, 301.

³² *Droit social*, numéro spécial, nr. 1, janvier 1976, p. 7.

³³ M. OUKHOW, *Reële waarde van de emancipatie van de vrouw*, Pink Editions & Productions, «De paden op, de lanen uit», pp. 29, 30 en 31.

tegenwoordigd, op hoger niveau niet of op onbeduidende wijze zoals blijkt uit de navolgende percentages van vrouwelijke vertegenwoordiging in de organen van de twee grote Belgische vakbonden :

	A.C.V.	A.B.V.V.
Uitvoerend bureau	6,1 %	-
Nationaal secretariaat	-	-
Nationale afgevaardigden der centralen	1,3 %	1 %
Permanente syndicale verantwoordelijken op nationaal vlak	1,4 %	1 %

In de paritaire commissies bedraagt het percentage aan vrouwen 1,1 % van werknemerszijde of 20 vrouwen op 1.894 leden, en 2,2 % van werkgeverszijde. In de ondernemingsraden bereikt hetzelfde percentage slechts 16,9 %³⁴. Terloops dient aangestipt te worden dat bij de arbeidsgerechten, die vanzelfsprekend buiten de beroepsorganisaties vallen maar waarin benoemingen gebeuren op voorstel van bepaalde dezer organisaties, het aantal vrouwelijke magistraten in sociale zaken slechts reikt tot 6 in graad van hoger beroep en 20 in eerste aanleg op een effectief van ± 950 ³⁵.

31. Dit verschijnsel is in de eerste plaats te verklaren op historische en structurele basis ; de vakorganisatie heeft initieel haar vertegenwoordigers gezocht bij de geschoolde werknemers om kwalitatieve redenen ; het gebrek aan geschooldheid sloot de vrouwen automatisch uit. Komt daarbij het verlangen van vele vrouwen geen verantwoordelijkheid te dragen : gezinslast en haar dikwijls inferieure positie in de onderneming nopen haar hiertoe. De sociale structuur van de onderneming beperkt als derde factor de kansen van de vrouw ; minderheden op hoger niveau zijn automatisch weinig vertegenwoordigd.

32. Hieruit afleiden dat vrouwen hun taak niet aankunnen lijkt verkeerd ; het is juist te stellen dat zij niet of beter nog niet opgewassen zijn tegen de mannenwereld waarin zij werken. In dit besluit ligt de uitleg voor het feit dat binnen de vakorganisaties parallelstructuren ontstaan : vrouwencommissies. Deze situatie is in se te verwerpen als leidende tot ghetovorming. Is ze echter bedoeld als opleidingsperiode, dan is ze een eerste stap naar een noodzakelijk gemengd sociaal leven. Bij problemen zoals moederschap, zieke kinderen, nachtarbeid, zijn ook mannen betrokken, daar zij niet enkel het sociaal leven van de

vrouw, doch ook het gezinsleven van man en vrouw betreffen.

33. Op ondernemingsvlak wordt gedebatteerd over werkvoorwaarden, en tijdens collectieve onderhandelingen wordt beslist over de evolutie, de wijziging en de verbetering van de arbeidsvoorwaarden, zodat de vrouwelijke aanwezigheid vereist is om mede bepalend te zijn voor de te verwezenlijken evolutie.

34. De permanente onderwaardering van de vrouwenarbeid en de hieraan gekoppeld lage-loonklassen, zijn mogelijk doordat de beslissingen hieromtrent getroffen worden door mannen, die evalueren op basis van voor hen voordeliger normen³⁶. Een te beoogen methode om de vrouwenparticipatie te bevorderen is de strikte pro rata vertegenwoordiging, verplicht gesteld bij wet, zoals dit gebeurde voor de jonge werknemers in het kader van de vertegenwoordiging in de ondernemingsraad.

6. Werkloosheid bij vrouwen

35. Vrijwillige werkloosheid, onvoldoende of zelfs totaal gebrek aan kwalificaties, huishoudelijke taken en gezinslast zijn de meest geciteerde oorzaken van de vrouwenwerkloosheid.

Dat vrouwen liever werkloos zijn dan te gaan werken op grond dat hun loon nauwelijks hoger ligt dan hun vergoeding of wegens het feit dat zij moeten zorgen voor gezinstaken is een gratis bewering. Uit statistieken van de R.V.A. blijkt dat procentsgewijze meer mannen dan vrouwen gesanctioneerd worden wegens onrechtmatig genieten van werkloosheidsvergoeding³⁷. Eerlijkheidshalve dient hier echter toch aan te worden toegevoegd dat het procent gesanctioneerde mannen beïnvloed wordt door het feit dat de verbodsbepalingen om enige arbeid te verrichten samen met het genieten van uitkeringen niet slaan op huishoudelijke arbeid, maar wel op bijna alle andere arbeid die loon- of materieel voordeel verschaft.

36. Bij het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid heeft de Nationale Commissie een grondig onderzoek gedaan naar de oorzaken van de vrouwenwerkloosheid³⁸. Zij bevond dat de oorzaken zowel conjunctureel als structureel waren.

a) De weerslag van de conjunctuur is overduidelijk. De meest zwakke sectoren worden het eerst getroffen bij laagconjunctuur. Juist in die sectoren is de grote meerderheid van de vrouwen tewerkgesteld. Tot begin 1974 evolueerden de werkloosheidscijfers bij mannen en vrouwen gelijklopend. Bij de aanvang van de crisis

³⁶ R. LEROY, *Les salaires féminins*, Editions vie ouvrière, Brussel, 1976.

³⁷ In 1977 werden 20.483 mannen uitgesloten wegens misbruiken en 18.047 vrouwen. Het aantal werkloze vrouwen is groter dan het aantal werkloze mannen : 50 % tegenover 41 %.

³⁸ Doc. Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, «Emploi et chômage des femmes», 30 november 1976, réunions et réflexions.

³⁴ E. VOGEL-POLSKY, «L'évolution du statut de la travailleuse dans les relations de travail», in *30 jaar Belgische arbeidsverhoudingen*, pp. 181 en 182.

³⁵ JOSEPH PIERRE, «Participation des femmes aux relations sociales dans la vie de travail», *Revue du travail*, 1976, 445.

in 1974 groeide de vrouwenwerkloosheid veel sneller : tussen juni 1974 en januari 1977 steeg het niveau bij mannen van 2,4 tot 6,2 % en bij vrouwen van 6 tot 17,6 %³⁹. In de sectoren waarin de tewerkstelling van mannen hoger ligt, is het opvallend vast te stellen dat de vrouwen toch weer het eerst door de recessie getroffen worden. Aldus wijzen de statistieken in de secundaire sector voor het jaar 1976 op een globale werkloosheidsstijging van \pm 24,3 % of 26.077 arbeidseenheden waaronder 19.435 vrouwen en 6.642 mannen. Procentueel bereikt de stijgingscurve 41 % voor de vrouwen en 11,1 % voor de mannen. Tijdens hetzelfde 1976 bedroeg de werkloosheidsgraad in deze sector in absolute cijfers 8,9 % ; voor mannen is dat 5,8 %, voor vrouwen 19,7 %. Voor hetzelfde jaar is in de tertiaire sector de verhouding minder scherp. De globale werkloosheidsgraad is 6,4 % ; voor mannen 3,7 % en voor vrouwen 9,6 %⁴⁰.

b) De vraag naar en het aanbod van vrouwelijke arbeidskrachten houden geen gelijke tred. Terwijl het aandeel der vrouwen in de beroepsbevolking een derde bedraagt, blijkt dat op het einde van het schooljaar 1975-76, 49 % van de ingeschreven werkzoekende afgestudeerden, vrouwen waren. Op het universitair vlak werden in juli 1977 3.170 vrouwen geteld op 7.500 jonge werklozen⁴¹.

Aangezien de tewerkstelling van vrouwen groten-deels verloopt langs een deelmarkt, voor de sectoren en de functies, worden de mogelijkheden op tewerkstelling steeds kleiner⁴². Op vijf plaatsaanbiedingen zouden er vier voor mannen bestemd zijn⁴³.

c) De praktijken van de arbeidsmarkt beïnvloeden eveneens de vrouwenwerkloosheid. Zoals reeds is gezegd, zijn vrouwen overwegend tewerkgesteld op pos-ten die weinig of geen beroepsbekwaamheid en er-varing vergen maar wel vaardigheden zoals vlugheid, handigheid, gezichtsscherpte. Wanneer het rendement van de vrouw door verlies van deze vaardigheden af-neemt of wanneer haar loon door anciënniteit ver-hoogt, wordt zij in vele gevallen vervangen door een jongere en goedkopere arbeidskracht. Deze manipula-tie is in vele gevallen overbodig daar de vrouw, ont-moedigd door het weinig interessant werk en zich be-wust dat de promotiemogelijkheden gering zijn, dik-wijls zelf het initiatief van het ontslag neemt.

37. Een stabielere tewerkstelling, gebaseerd op be-roepsbekwaamheid wordt de vrouw niet geboden. Nochtans blijkt uit gegevens van de R.V.A. dat 30 % van de jonge vrouwelijke werkzoekenden gedi-

plomeerd zijn van het hoger en lager beroepsonderwijs tegen slechts 17 % van de jongens⁴⁴. De verkeerde onderwijskeuzevoorlichting en de kwalitatieve onder-tewerkstelling, brengen gediplomeerde vrouwen echter op ondergeschikte uitvoeringsposten die het hun niet mogelijk maken hun beroepsbekwaamheden te ge-bruiken, nog minder ze te verhogen door ervaring. Een herziening van de onderwijspolitiek en de ontwik-keling van een ondernemingspolitiek zou de huidige toestand grondig kunnen wijzigen.

d) Bijzonder belangrijk is de vaststelling dat de ar-beidsmarkt hoofdzakelijk voor jonge werkneemsters openstaat. De kritieke leeftijd voor de vrouw ligt reeds op 30 à 35 jaar. In de confectie daalt de leeftijdsgrens zelfs tot 20 à 25 jaar, in de kleinhandel en meer bepaald in de zogenaamde «boetieken» tot 18 à 20 jaar. De gegevens van arbeidsbemiddeling bevestigen volledig deze tendens⁴⁵.

7. De bevordering van de emancipatie op nationaal vlak

38. Ter aanmoediging van de individuele inspan-ning van de vrouw waaruit ontegensprekelijk blijkt dat haar gemoedstoestand wijzigingen ondergaat en dat zij streeft naar een ander levenspatroon dan dat van haar grootmoeder, heeft het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid de emancipatie van de vrouw in de arbeids-wereld willen concretiseren door de oprichting van specifieke studiegroepen.

39. De probleemstelling rond de buitenshuis wer-kende vrouw dateert van voor de eeuwwisseling. De eerste beschermende maatregelen betreffende vrou-wen- en kinderarbeid zijn vervat in de wet van 20 no-vember 1889. Doch de facetten van het probleem die thans aan de orde komen, zijn totaal verschillend en bovendien internationaal gebonden. Zich bewust van de evolutie richtte de Internationale Arbeidsconfere-ntie van 1964 bij wijze van resolutie aan haar Lid-Staten de aanbeveling een centrale eenheid in te stellen met als opdracht het onderzoek, de planning en de voorwaar-den van de vrouwenarbeid. In 1975 wees het Inter-nationaal Arbeidsbureau op de sedert een tiental jaren in verschillende landen bestaande administratieve of adviserende organen die de arbeidsbescherming willen waarborgen en vervolgens de gelijke behandeling tot stand trachten te brengen. Het Subcomité «Studie van de arbeid en de beroepsopleiding van de vrouwen», bij het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid opgericht in 1962, is een dergelijk orgaan evenals de bij de R.V.A. sedert 1972 bestaande «gespecialiseerde landelijke commissie van advies voor de beroepsvervolmaking en

³⁹ LILIANE BALIBAS, «De werkloosheid bij de vrouwen in België», *Arbeidsblad*, 1977, 460.

⁴⁰ *Jaarverslag 1976*, R.V.A., p. 17.

⁴¹ *Senaat, Beknopt Verslag*, vergadering 9 februari 1978, pp. 292 en 293.

⁴² Doc. Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, «Emploi et chômage des femmes», 30 november 1976.

⁴³ *Senaat, Beknopt Verslag*, vergadering 9 februari 1978, pp. 292 en 293.

⁴⁴ LILIANE BALIBAS, «De werkloosheid bij de vrouwen in België», *Arbeidsblad*, 1977, 475.

⁴⁵ Zie ook het *Jaarverslag 1976* van de R.V.A., p. 14. De ver-meerdering van de vrouwenwerkloosheid komt voornamelijk tot uiting in de leeftijdsklasse 25 tot 40 jaar die in 1976 25.045 werk-loze vrouwen telde tegen 14.782 in 1975.

de herinschakeling van de vrouwen in de economie» en de «Commissie Vrouwenarbeid» bij koninklijk besluit van 2 december 1974 in 't leven geroepen, en officieel geïnstalleerd in maart 1975 tijdens het jaar van de vrouw⁴⁶.

40. Genoemde commissie is de resultante van de opiniebeweging en van de politieke wil van de regering rekening te houden met de adviezen van de betrokken milieus over de problemen die door de evolutie der geesten steeds meer in het licht gesteld worden⁴⁷. Zij heeft als opdracht :

— advies uit te brengen aan de minister van Werkstelling en Arbeid en aan de Nationale Arbeidsraad over de wetgevende initiatieven die tot haar werkingssfeer behoren zoals

- het ontwerp van wet betreffende gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers ;
- het opvangverlof bij adoptie van een kind ;
- het kort verzuim wegens ziekte van een kind ;

— het formuleren van opmerkingen en voorstellen o.m. betreffende

- de werking van de R.V.A. ;
- het beleid inzake tewerkstelling en werkloosheid van vrouwen ;

— het organiseren van studiedagen en de samenwerking bevorderen met internationale instellingen en buitenlandse commissies.

In de nu bestaande organen ijvert de vrouwelijke vertegenwoordiging op het hoogste bewindsniveau voor eigen promotie al stuit zij soms op onbegrip in eigen kring. Dit gebeurde onder meer toen de «Commissie Vrouwenarbeid» zich eenparig verzette tegen het wetsvoorstel waarbij voorzien werd in de schorsing van de arbeidsovereenkomst gedurende de periode waarin de werknemer zich wijdt aan de opvoeding van een jong kind. De Commissie vreesde dat deze maatregel :

- a) tot discriminatie tussen de werknemers kon leiden ;
- b) een belemmering kon zijn voor de promotiekansen ;
- c) remmend kon werken op de indienstneming van jonge vrouwen zodat de beoogde bescherming zich in de tijd tegen de werknemer kon keren⁴⁸.

8. De bevordering van de emancipatie op internationaal vlak en de uitwerking ervan in België

41. Op het Europees vlak heeft de Europese Raad van Ministers richtlijnen uitgevaardigd die ieder lid-

staat moet toepassen, weliswaar met vrije keuze van de aan te wenden wettelijke middelen.

42. De richtlijn van 10 februari 1975 verplichtte de lid-staten binnen het jaar ervoor te zorgen dat art. 119 van het Verdrag van Rome verwezenlijkt werd ; ieder burger heeft recht op een gelijke beloning voor hetzelfde werk⁴⁹.

43. Op 9 februari 1976 kwam een richtlijn tot stand betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden, met de verplichting binnen de termijn van dertig maanden, de nationale wetgevingen aan te passen⁵⁰.

44. Een derde richtlijn, ter aanvulling en uitbreiding van de vorige twee en m.b.t. de sociale zekerheid, is in voorbereiding. Zij heeft tot doel de onrechtvaardigheden in de ziekteverzekering, de kinderbijslag, de pensioen- en werkloosheidsvergoeding te neutraliseren die het gevolg zijn van de niet-toepassing van het begrip «beloning naar werk».

45. Op wereldvlak zijn de aanbevelingen en de resoluties door de economische en sociale raad van de United Nations Organisation medebepalend voor de evolutie en de oplossing van het probleem vrouwenarbeid. De U.N.O. gaf in 1965 de aanbeveling de vrouw recht op arbeid te geven en haar toegang te verlenen tot alle studies en beroepsvormingen. In 1967 werd door de algemene vergadering van de U.N.O. een resolutie aangenomen inzake uitbanning van de discriminatie jegens de vrouw. Als uitvoeringsmiddel vraagt zij juiste informatie te verspreiden om de publieke opinie, die de vrouw nog als mindere van de man beschouwt, in de richting der gelijkheid positief te beïnvloeden.

46. De Internationale Arbeidsorganisatie tracht door aanbevelingen actief bij te dragen tot de oplossing van het probleem. Aan de regeringen wordt gevraagd de uitbouw van openbare en andere diensten derwijze aan te passen dat de vrouw met familiale verantwoordelijkheid, al dan niet uit noodzaak kan gaan werken zonder benadeeld te worden door de moeilijkheden specifiek verbonden aan het gezin. De arbeidsuren, de uren van de kindercrèche en de schooluren moeten zo mogelijk op elkaar afgestemd worden. De I.A.O. heeft binnen haar bevoegdheid het tot stand brengen van conventies, die na bekrachtiging, bindend worden voor het land dat ze aanvaard heeft. De bescherming van het moederschap was een van haar eerste betrachtingen. Het recht op moederschapsrust, het recht op minder zwaar werk zonder loonsvermindering, de gelijkstelling van werkonderbrekingen om borstvoeding te

⁴⁶ C. PICHULT, «De commissie vrouwenarbeid», *Arbeidsblad*, 1975, 569, 570 en 571.

⁴⁷ C. PICHULT, «De commissie vrouwenarbeid», *Arbeidsblad*, 1975, nr. 9.

⁴⁸ C. PICHULT, «De commissie vrouwenarbeid», *Arbeidsblad*, 1975, 569 tot 577.

⁴⁹ *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*, 19 februari 1975, nr. L 45/19.

⁵⁰ *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*, 14 februari 1976, nr. L 39/40.

geven met arbeidsuren, het afdankingsverbod bij zwangerschap behoren tot haar initiatieven.

47. In de Europese Gemeenschap dienden de nationale wetten in overeenstemming gebracht te worden met artikel 119 van het Verdrag van Rome, hetwelk bepaalt dat bij de bevoegde rechtscolleges een vordering kan worden ingesteld ten einde een gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers te verkrijgen. België heeft door de inlassing van deze bepaling onder artikel 47bis van de wet betreffende de bescherming van het loon der werknemers voldaan aan de onderschreven verplichting⁵¹. De naleving door ons land van de richtlijnen van de Raad van de Europese Gemeenschap vergt een nader onderzoek.

48. De richtlijn van 10 februari 1975 betreft het nader tot elkaar brengen van de wetgevingen der lidstaten inzake de toepassing van het beginsel van de gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers gesteld bij artikel 119 van het Verdrag van Rome⁵². In haar artikel 1 stelt zij dat het beginsel van de gelijke beloning inhoudt dat voor gelijke arbeid of voor arbeid waaraan gelijke waarde wordt toegekend, ieder onderscheid naar kunne wordt afgeschaft ten aanzien van alle elementen en voorwaarden van de beloning. In het bijzonder wanneer voor de vaststelling van de beloning gebruik gemaakt wordt van een systeem van werkclassificatie, dient het te berusten op criteria die voor mannelijke en vrouwelijke werknemers eender en zodanig opgezet zijn dat ieder onderscheid naar kunne uitgesloten is. Verder bepaalt zij dat de lidstaten de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen waaruit de discriminatie tussen mannen en vrouwen voortvloeien, moeten opheffen. Tevens moet ieder individu, dat zich i.v.m. het beginsel van gelijke beloning benadeeld voelt, zijn rechten kunnen doen gelden voor een rechtscollege.

49. De resolutie houdende advies van het Europese Parlement inzake toepassing van artikel 119 van het E.E.G.-Verdrag⁵³ stelde in 1974 vast dat reeds sedert zestien jaar de lidstaten dit artikel slechts formeel toepasten; dat ernstige discriminaties bleven bestaan zoals speciaal voor vrouwelijke werknemers ingevoerde loongroepen voor zogenaamde lichte arbeid; dat er nog steeds discriminatie bestond bij de beoordeling van het werk waarbij aan handigheid, snelheid en concentratie minder waarde werd toegekend dan aan fysieke kracht. De resolutie beval derhalve uitdrukkelijk de etappegewijze afschaffing van loongroepen waarin overwegend of uitsluitend vrouwelijke werknemers zijn opgenomen. De richt-

lijn was dus, na het Verdrag van Rome en zijn artikel 119, door België goedgekeurd bij de wet van 2 december 1957, na de internationale conventie nr. 100, aanvaard door de Internationale Arbeidsconferentie van 29 juni 1951, goedgekeurd door België bij wet van 25 mei 1952, en na artikel 47bis van de wet van 12 april 1965 op de bescherming van het loon, een noodzakelijke schakel in de effectieve verwezenlijking van de gelijke beloning.

50. In België werd de richtlijn geconcretiseerd in de collectieve arbeidsovereenkomst van 15 oktober 1975 betreffende de gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke werknemers, algemeen verbindend verklaard bij koninklijk besluit van 9 december 1975. Door als middel van tenuitvoerlegging een C.A.O. te gebruiken en niet een wettekst is alleen de groep van werknemers die in het toepassingsgebied van de collectieve overeenkomsten vallen, beschermd. Aldus is er voor de staatsambtenaren nog geen voorziening in het kader van de richtlijn getroffen. Weliswaar heeft de Commissie Vrouwenarbeid besluiten geformuleerd ten einde elke discriminatie in de overheidssector te doen afschaffen. De staatssecretaris van het Openbaar Ambt heeft hierop medegedeeld dat de discriminaties op het stuk van de toekenning van haardoelagen en van tegemoetkoming voor verandering van standplaats in het belang van de dienst, zouden opgeheven worden. Op 31 december 1977 was de nodige aanpassing nog niet gebeurd, niettegenstaande de richtlijn diende te worden uitgevoerd tegen uiterlijk 12 februari 1976.

51. De C.A.O. van 15 oktober 1975 stelt dat in alle collectieve arbeidsovereenkomsten op sectorieel en ondernemingsvlak de discriminatie op basis van het geslacht moet worden uitgeroeid. Afzonderlijke reeksen met lagere loonschalen voor vrouwenfuncties mogen niet blijven bestaan. Desondanks is dit toch gebeurd in de zuivel-, vlees-, en koffienijverheid.⁵⁴

52. Deze toestand is juridisch verklaarbaar door het feit dat voor deze C.A.O.'s geen algemeen verbindendverklaring gevraagd is, zodat de Raad van State zich niet kan uitspreken over de geldigheid ervan. De beroepsorganisaties, mede verantwoordelijk voor het bestaan van deze C.A.O.'s, zijn niet geneigd in naam van de werknemers een vordering in dit verband voor de arbeidsrechtbank in te stellen. De werknemers, die aan haar lot overgelaten is, neemt geen initiatief, ofwel uit onwetendheid ofwel uit schrik afgedankt te worden.

53. Dezelfde C.A.O. wil de gelijkheid van beloning verwezenlijken op het niveau van de loonvorming. De systemen van functiewaardering mogen niet tot discriminatie leiden, noch door de keuze van de criteria,

⁵¹ Art. 47bis van de wet van 12 april 1965 op de bescherming van het loon ingevoerd bij art. 61 van de Arbeidswet van 16 maart 1971, B.S., 30 maart 1971.

⁵² Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen, 19 februari 1975, nr. L 45/19.

⁵³ Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen, 13 mei 1974, nr. C 55/43.

⁵⁴ Olie- en margariefabrieken, C.A.O. in toepassing van het algemeen akkoord 1977-1978, geldig van 1 mei 1977 tot 30 april 1978.

noch door de weging van die criteria, noch door het systeem van omzetting van de functiepunten in loonpunten (art. 3). Deze drie elementen, oorzaak van discriminatie, werden voorafgaand aan het ontstaan van de C.A.O., besproken en toegelicht in de technische nota van de Commissie Vrouwenarbeid die wees op bepaalde gevaren, namelijk dat in een gemengd werkhuis een criterium dat de arbeid der vrouwen valoriseert zoals geduld en scherpzinnigheid kan worden afgeschaft, terwijl andere criteria die de arbeid der mannen valoriseren kunnen worden toegevoegd; bij de weging van de criteria kan spierkracht geëvalueerd worden met hoge punten, handigheid met lage en waarnemingsvermogen, dat zowel de arbeid van mannen en vrouwen valoriseert, met een gemiddelde. Zulke evaluatie is tendentius en in strijd met de richtlijn. De elementen die bepalend zijn voor de loonvorming, dienen objectief te worden benaderd. Omtrent de functiewaardering en de loonvorming wordt door de sociale partners onderhandeld in de paritaire comités, waar de vrouwelijke vertegenwoordiging miniem is, en in de Nationale Arbeidsraad, waar ze tot op heden onbestaande is. Om loondiscriminatie tijdens de onderhandelingen te vermijden is geen mechanisme ter voorkoming voorzien, zodat alleen maar de hoop bestaat dat de mannelijke afgevaardigden van de sociale partners zich zo «anders» gaan gedragen dat de evaluatie der taken derwijze zal verwezenlijkt worden dat de gelijkheid in beloning effectief wordt. Zoniet zal de C.A.O. haar doel missen.

54. De C.A.O. van 15 oktober 1975 voorziet in de oprichting van een speciale commissie, paritair samengesteld, die in geval van betwisting omtrent het principe van gelijke beloning, advies zal verstrekken aan de arbeidsgerechten die erom verzoeken nadat een betwisting hieromtrent bij hen aanhangig is gemaakt (art. 6). In laatste instantie zullen de uitspraken van deze rechtbanken bepalend zijn voor de functiewaardering, althans in individuele gevallen. Of van de mogelijkheid zich tot de rechtbanken te wenden gebruik zal worden gemaakt valt nog niet te beoordelen, gezien de recente datum van de C.A.O. M. Taquet en C. Wantiez twijfelen echter aan de doelmatigheid van deze bepaling. Tot bewijs halen zij aan dat in Frankrijk, waar reeds sedert 1972 een gelijkaardige regeling bestaat, tot hiertoe slechts twintig klachten ingediend werden en dat slechts in één enkel geval de rechterlijke beslissing de aanpassing van het loon bevolen heeft⁵⁵. Mevrouw Vogel-Polsky twijfelt eveneens aan het resultaat dat de C.A.O. kan opleveren. Zij schrijft: « Il paraît en effet pratiquement impossible, sur la base du texte adopté par la convention collective, de déclencher un processus d'égalisation et d'égalité des salaires... Il existe

incontestablement d'énormes difficultés techniques pour arriver à une appréciation correcte et objective d'une méthode de classification des fonctions, adoptée dans telle entreprise ou par telle commission paritaire. Confier ce contrôle, a posteriori, au pouvoir judiciaire, comme le fait la convention collective n° 25, paraît tout à fait irréaliste... Ce contrôle doit s'effectuer a priori et non a posteriori. Il doit s'exercer au moment de la détermination des critères, des classifications et des salaires»⁵⁶.

Het standpunt van voornoemde auteurs kan bijgevallen worden op grond van de vaststelling dat een gelijkaardige mogelijkheid van beroep bij rechtbanken, voorzien bij artikel 47bis van de wet van 12 april 1965 op de bescherming van het loon, weinig gebruik werd gemaakt. De vrees voor de reactie van de werkgever is de enige aanvaardbare verklaring en niet het feit dat er geen discriminatie zou bestaan.

55. Professor Leroy heeft in een tijdens de jaren 1972-73 gehouden enquête in 43 ondernemingen vastgesteld dat in de gemiddelde spanne tussen de lonen der arbeiders en der arbeidsters, die hij op 32 % situeert, 19 % te wijten zijn aan zuivere discriminatie zoals minder loon voor hetzelfde werk en onderwaardering der vrouwelijke werkposten, en de resterende 13 % toe te schrijven zijn aan objectieve criteria (gebrek aan opleiding, verbod van nachtarbeid, anciënniteit en leeftijd, overuren, arbeidsduur, arbeid met verkorte werktijd)⁵⁷.

56. Aangezien de doelstelling van de C.A.O. de gelijkheid van beloning is, was het essentieel dat zij duidelijk stelt wat onder loon dient te worden begrepen. Zij verwijst hiervoor naar de bepaling van artikel 4 van de wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon, er nochtans aan toevoegend:

a) de vergoedingen die krachtens een collectieve arbeidsovereenkomst en ter aanvulling van het wettelijk vakantiegeld door de werkgever als vakantiegeld worden betaald;

b) de vergoedingen die voortvloeien uit de aanvullende niet wettelijk verplichte sociale zekerheidsregelingen zoals die uitgekeerd door de Fondsen voor bestaanszekerheid, onder voorbehoud van een eventuele richtlijn van de Raad van de Europese Gemeenschap en van een mogelijke wettelijke regeling.

De C.A.O. voorziet in een dubbele mogelijkheid van beroep ten voordele van de werknemer die meent benadeeld te zijn op het vlak van de «gelijke beloning»: een vordering in te stellen bij de arbeidsgerechten ten einde zijn individueel geval te doen berechten en een klacht op het ondernemingsvlak of bij de sociale inspectie om de discriminerende bepaling te doen vernietigen op grond van de nietigheden omschreven in de

⁵⁵ «L'égalité des rémunérations des travailleurs masculins et féminins», *J.T.T.*, 30 april 1976.

⁵⁶ *Revue du travail*, 1977, 388 en 389.

⁵⁷ Prof. LEROY, «Les salaires féminins — Les milles formes de discriminations», Département travail U.C.L.

wet van 5 december 1968⁵⁸. Ten einde het beschreven beroep in de realiteit mogelijk te maken geniet de werknemer die het aanwendt, een speciale bescherming. De werkgever mag om reden van het ingestelde beroep de betrokken werknemer niet afdanken of eenzijdig diens arbeidsvoorwaarden wijzigen. Ter sanctionering van deze maatregel is voorzien in een procedure tot reïntegratie in de vroegere arbeidspost met eventueel regeling van het gederfde loon, evenals in de vergoeding van de geleden schade bij niet-wederopneming met een forfaitair minimum van zes maanden loon. De mogelijkheid tot reïntegratie is een innovatie in het Belgisch sociaal recht. Bij eenzijdige wijziging of verbreking van de arbeidsovereenkomst werd tot hiertoe door rechtsleer en rechtspraak gesteld dat er contractbreuk was, welke eventueel aanleiding gaf tot betaling van een verbrekingsvergoeding. De vraag naar de juridische fundering van de reïntegratie blijft open. Was zij bij wet voorzien, zoals de uitzonderlijke regeling tot reïntegratie van een beschermde werknemer bepaald in de wet van 20 september 1948 op de organisatie van het bedrijfsleven, dan zou haar toedracht onbetwistbaar zijn. De huidige regeling bij C.A.O. lijkt wettelijk niet in voldoende mate gestaafd te zijn.

57. De internationale initiatieven hebben ontegensprekelijk de ontwikkelingssfeer van het begrip gelijke beloning gunstig beïnvloed en aldus de eerste vorm van discriminatie deels ingedijkt. Toch hebben zij nog geen afbreuk kunnen doen aan de visie dat de vrouw een tweederangskracht is, te gebruiken in ondergeschikt verband. In alle sectoren van het bedrijfsleven en in het openbaar ambt is het aantal vrouwen dat het topmanagement of functie bereikt verbazend klein.

58. De Europese richtlijn van 9 februari 1976 die de gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden beoogt, kan omtrent deze tweede vorm van discriminatie verandering brengen. Het desbetreffende advies van het economisch en sociaal comité⁵⁹ aan de Raad van de E.G. is uiterst belangrijk. Het omvat :

1° algemene beschouwingen :

— het recht op arbeid is een recht van de mens dat in gelijke mate en onder dezelfde voorwaarden dient te gelden voor mannen en vrouwen ;

— de traditionele verdeling van de gezinsverantwoordelijkheden en de opvatting over de rol van de man en de vrouw dient te veranderen ; een organisatie van de maatschappij met een dienstverlening, die een ontwikkeling in de sociale verhoudingen bevordert, is nodig ;

— recht op arbeid houdt geen arbeidsplicht in ;
— een niet-discriminerende arbeidsmarkt dient de in tweeën gesplitste arbeidsmarkt te vervangen : personeelsadvertenties discriminerend op grond van geslacht dienen te worden uitgesloten ;

— flexibele arbeidstijden zouden een pluspunt zijn.

2° bijzondere aanmerkingen zoals

— het onderzoek naar de reden van herhaaldelijk werkverzuim bij de vrouw ;

— de vaststelling dat het ouderschap een maatschappelijke functie is die door de maatschappij dient te worden erkend met alle daaraan verbonden consequenties zodat o.m. het verlof van vader of moeder bij ziekte van kinderen niet ten laste van de werkgever mag komen, doch integendeel gedragen dient te worden door de maatschappij ;

— de vaststelling dat niet een gebrek aan algemene begaafdheid van de vrouw verantwoordelijk is voor haar niet aangepast zijn aan de aangeboden vacatures, doch wel haar ontoereikende scholing.

3° suggesties :

— verlenen van bijzondere subsidies om vrouwen op te leiden tot beroepen die een optimale werkgelegenheidszekerheid en promotiekansen bieden ;

— wijziging van het begrip « gezinshoofd » ;

— voorkeurtewerkstelling van vrouwen die hun beroepsbezigheden hebben onderbroken ;

— opnemen van een groter aantal vrouwen in de besturen van vakbonden en werkgeversorganisaties, alsmede in de bedrijfsdirecties en in overheidsinstanties.

59. De richtlijn die op grond van dit advies tot stand kwam op 9 februari 1976 voorziet in het beginsel van de gelijke behandeling zonder afbreuk te doen aan de bescherming van de zwangerschap en het moederschap en aan de uitoefening van bepaalde beroepsactiviteiten waarvoor het geslacht de determinerende factor is. Zij draagt de lid-staten op :

— de wettelijke en bestuursrechterlijke bepalingen in strijd met het beginsel in te trekken ;

— de bepalingen in collectieve of individuele arbeidsovereenkomsten, in arbeidsreglementen alsmede in statuten van vrije beroepen en strijdig met het beginsel, nietig te verklaren ;

— de wettelijke en bestuursrechterlijke bepalingen, strijdig met het beginsel, doch die aanvankelijk werden gemotiveerd door beschermende bedoelingen welke niet meer gefundeerd zijn, te herzien ; en bepaalt dat ieder die meent benadeeld te zijn door de niet-toepassing van het beginsel, over de mogelijkheid moet beschikken zijn rechten voor een rechtscollege te laten gelden, zonder dat hij, indien hij de werknemer is, ontslagen kan worden ingevolge zijn klacht of vordering⁶⁰.

⁵⁸ Artt. 9 en 10 van de wet van 5 december 1968 betreffende de C.A.O.'s en de paritaire comités.

⁵⁹ *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*, 15 december 1975, nr. C 286/10.

⁶⁰ *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*, 14 februari 1976, nr. L. 39/40.

60. De richtlijn is op 4 augustus van dit jaar op wetgevend vlak bekrachtigd⁶¹. Met de imperatieve bepalingen van de Europese richtlijn, met de adviezen van de Commissie Vrouwenarbeid en met die van de Nationale Arbeidsraad werd grotendeels rekening gehouden. In aanvullende adviezen had de Commissie Vrouwenarbeid gesteld dat :

— inzake opleiding wij naar andere maatschappijvormen moeten evolueren ; dat de opvoeding van de jeugd, van het basisonderwijs tot de permanente vorming, een primordiale rol speelt in de evolutie van de mentaliteiten van mannen en vrouwen in het beroeps-, gezins- en maatschappelijk leven ;

— in het gezin de werkelijke gelijkheid van de gezinsverantwoordelijkheden de jongeren van kindsbeen af ingeprint moet worden. Kinderboeken en jeugdliteratuur mogen geen stereotiepe gedragingen steunend op het geslacht bevatten. Opvoeders en ouders dienen zich bewust te zijn van de determinerende invloed van het speelgoed. Een coëducatie van de schoolbevolking, een coëducatie in de opleiding op elk niveau en in elke vorm, een gemengdheid bij het lerarenkorps en het opvoedingspersoneel dient nagestreefd te worden. Het is niet voldoende aan de kinderen uit te leggen dat zij dezelfde taken moeten vervullen, dat zij dezelfde verantwoordelijkheden te dragen hebben en over dezelfde rechten moeten beschikken, zij moeten zich kunnen identificeren met de volwassenen, die zelf de nieuwe gedragslijnen vertonen, op alle niveaus en onder alle aspecten⁶² ;

— de relatie onderwijs/arbeidsmarkt dient onderzocht te worden. Een prognose van de economische behoeften, niet alleen van het ogenblik maar op langere termijn, is nodig. De inhoud van welbepaalde beroepen dient te worden toegelicht. Een officieel informatiecentrum⁶³, met als doel informatie verzamelen, doornemen en verspreiden, zou moeten worden opgericht. De verspreiding zou moeten gebeuren bij ouders, jongeren, leerkrachten, raadgevers (P.M.S.-centra, crèches, R.V.A.), vormers (opleidingscentra), sociale gesprekpartners en dergelijke. Alle media moeten gebruikt worden : dossiers, brochures, dagbladen, posters, radio, T.V., toneel enz.

61. Met hetzelfde doel voor ogen heeft de Commissie Vrouwenarbeid voorstellen geformuleerd voor het aanwenden van het Europees Sociaal Fonds ter verbetering van de tewerkstelling van de vrouw. Gevraagd wordt acties te voeren en bijstand te verlenen :

— ter bevordering van maatregelen om betrekkingen gemengd te maken ;

— ten einde initiatieven inzake herscholing van vrouwen die hun loopbaan onderbroken hebben aan te moedigen ;

— in verband met het toekennen van stimulerende hulp aan vrouwen of mannen die bereid zijn een opleiding te volgen voor beroepen die als typisch voor het andere geslacht beschouwd worden.

Deze voorstellen werden onderzocht. Volgens de minister van Arbeid en Tewerkstelling kan België sinds 1 januari 1978 een beroep doen op dit Europees Sociaal Fonds⁶⁴. Indien deze maatregelen kunnen bijdragen tot een opleiding en opvoeding waarbij gelijke aanwervingskansen gewaarborgd worden, dient onmiddellijk nadien de gelijkheid van de promotiekansen verwezenlijkt te worden. Deze zijn in vele sectoren onafscheidelijk verbonden aan anciënniteit. Anciënniteit veronderstelt de ontstentenis van arbeidsonderbreking. De loopbaan van de vrouw is juist gekenmerkt door vele onderbrekingen zowel van korte als van langere duur. De Commissie Vrouwenarbeid, zich bewust van het feit dat het verschijnsel onderbrekingen niet uit te schakelen is, wil het in de mate van het mogelijke beperken en tevens de nefaste gevolgen ervan indijken. Het is met dit oogmerk dat zij, zoals reeds vermeld, niettegenstaande het onbegrip van de werkneemsters, negatief geadviseerd heeft nopens de schorsing van de overeenkomst met het oog op de opvoeding van een kind. Tegelijkertijd echter heeft zij aan de minister van Tewerkstelling en Arbeid gevraagd dat, zo een werkneemster haar activiteit toch onderbreekt, het beheerscomité van de R.V.A. in een herscholing zou voorzien met het oog op de reïntegratie in de arbeidswereld. Dit probleem is ter studie op het departement van Tewerkstelling en Arbeid. Aan de werkgevers werd tevens gevraagd voorrang te verlenen aan de wederopneming van de vrouw na onderbreking wegens opvoeden van een kind⁶⁵.

Verder ijvert de Commissie Vrouwenarbeid voor de rechtvaardiging van de korte afwezigheden zoals die van enkele dagen wegens ziekte van een familielid, voor man en vrouw⁶⁶, en hun gelijkstelling met gewerkte dagen inzake de sociale zekerheid⁶⁷.

62. Het probleem van de deeltijdse arbeid voor de vrouw vergt hier enige bespreking. Zijn negatieve invloed op de promotiekansen en op de tewerkstellingsmogelijkheden, zoals kleine job-keuze, lokt bij de

⁶¹ Wet van 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering, titel V, B.S., 17 augustus 1978.

⁶² Commissie Vrouwenarbeid, Activiteitenverslag II, 1976, Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid.

⁶³ Op 10 maart 1976 werd voor de Franstalige gemeenschap een V.Z.W. «Centre de Recherche et d'Information sur les Etudes et les Professions» opgericht.

⁶⁴ Ontwerp van wet houdende begroting van het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid voor haar begrotingsjaar 1978, Senaat 5, XVII 1977-78, nr. 2, 19 januari 1978, Programma tot opslorping van de werkloosheid, pp. 43 en 44.

⁶⁵ Het verbond van Belgische ondernemingen heeft gunstig gereageerd en een aanbeveling in die zin gericht aan zijn aangesloten leden.

⁶⁶ In 1974 maakten in Zweden 40 % vaders gebruik van de tien dagen verlof die werden verleend voor verzorging van de kinderen.

⁶⁷ Het interprofessioneel akkoord van 10 februari 1975 en het K.B. van 12 juli 1976 kent in bepaalde sectoren een aantal dagen om gezinsredenen toe.

vrouwenbewegingen kritiek uit. Het verzet betreft ook andere redenen zoals het feit dat het loon voor de deeltijdse arbeid altijd laag ligt in verhouding tot de gespendeerde uren, te weten de arbeids- en verplaatstijd, het feit dat het oprichten van collectieve voorzieningen en de aanpassing van de arbeidsvoorwaarden erdoor worden afgeremd, en zeker niet in het minst het feit dat het beginsel van gelijke rechten en gelijke verantwoordelijkheden voor mannen en vrouwen er niet door bevorderd wordt.

63. In verband met de richtlijn werden enkele afzonderlijke wetsvoorstellen ingediend. Het voorstel van 11 oktober 1977 tot invoering van het ouderschapsverlof is het vermelden waard⁶⁸. Dit voorstel wil de gelijke kansen van de vrouw waarborgen door, in de mate van het mogelijke, de werkgever elk voorwendsel te ontnemen, ook al lijkt het gerechtvaardigd, tot niet in dienst nemen of tot niet in dienst houden van de vrouw. Herhaalde afwezigheden van de werknemer, zelfs die wegens een gegrond motief, worden door de werkgever niet geapprecieerd. In deze optiek kan de verdeling tussen de echtgenoten van de afwezigheden wegens familiale of maatschappelijke redenen de discriminatie t.o.v. de vrouw, althans voor dit punt, wegwerken. Het voorstel wil daarenboven aan de moeder een rustperiode geven van 10 weken bij de bevalling (6 weken pré en 4 weken post) gevolgd door 18 weken verzorgingsverlof geheel of gedeeltelijk door een van beide ouders op te nemen. Tijdens het ouderschapsverlof zou een vergoeding gelijk aan het loon uitgekeerd worden eventueel door het Fonds voor Kinderbijslag of het N.W.K.

64. De gelijke behandeling op het vlak van de arbeidsvoorwaarden maakt het onderwerp uit van het wetsvoorstel Glinne⁶⁹. De werkgever moet de effectief gelijke beloning verwezenlijken op grond van de waarde en de gelijke aard van het werk, volgens objectieve beloningscriteria en taakwaardering. Gelijke beloning veronderstelt gelijk basisloon vermeerderd met alle andere voordelen door de werkgever uit hoofde van tewerkstelling betaald. Het wetsvoorstel beoogt dat op het niveau van de onderneming, en niet per bedrijfstak of sector, collectieve overeenkomsten gesloten worden. Per onderneming biedt zij betere waarborgen omdat de arbeidsposten specifiek in die onderneming worden vastgelegd. De collectieve overeenkomst is niet geldig zo niet minstens één vrouwelijke afgevaardigde van de werknemers mede ondertekent. Verder stelt het als sanctie de volstreekte nietigheid van de discriminatoire bepalingen die nog mochten bestaan in de collectieve of individuele overeenkomsten en die binnen twaalf maanden na het van kracht worden van de wet niet zouden gewijzigd zijn.

65. Prof. Blanpain stelt de vraag of, ongeacht de aanpassing van onze nationale wetgeving, in de praktijk een feitelijke gelijkheid zal bestaan. De ervaring in het buitenland met name de V.S., leert dat indien enerzijds geen speciale hulp geboden wordt aan gediscrimineerde werknemers en anderzijds geen specifieke herstelmaatregelen ontworpen worden, de gelijkheidsvoorschriften dode letter blijven. Arbeidsplaatsen, promoties e.a. zijn schaars, en meer gelijkheid betekent dat anderen, d.w.z. «mannen» iets moeten afstaan. Toch loont het de moeite een poging te doen om de idealen van gelijkheid, basis van een democratische maatschappij, een kans te geven⁷⁰.

66. Een derde richtlijn, ter aanvulling van de vorige, wil de gelijkschakeling inzake de sociale zekerheid bewerkstelligen. De ongelijke beloning en de weerslag ervan op de sociale uitkeringen is nog niet weggewerkt. Het rustpensioen van de vrouw wordt berekend op haar loon of op een gemiddeld loon. Bij koninklijk besluit van 10 maart 1978 (B.S., 7 april 1978) tot bepaling van het fictief loon voor de inactiviteitsdagen welke met werkelijke arbeidsdagen worden gelijkgesteld, wordt het loon bepaald op 820 fr. voor meerderjarige arbeiders en op 630 fr. voor meerderjarige arbeidsters, op 630 fr. voor arbeiders tussen 18 en 21 jaar, 535 fr. voor arbeidsters van dezelfde leeftijdsklasse, op 445 fr. voor arbeiders minder dan 18 jaar en 370 fr. voor arbeidsters eveneens beneden 18 jaar.

67. Discriminatie handhaaft zich. De stelling dat het kleiner pensioendeel of het verminderd vakantiegeld berekend op basis van fictieve lonen, strijdig is met het principe van het gelijkheidsbeginsel, is door de rechtspraak verworpen. Een arrest van het Hof van Cassatie van 10 oktober 1977⁷¹ heeft de bestaande rechtspraak nogmaals bevestigd. De grondwettelijke regels van de gelijkheid van de Belgen voor de wet en voor het genot van de rechten en vrijheden zonder discriminatie, verbieden niet voor het fictieve dagloon een onderscheid tussen arbeiders en arbeidsters in te stellen, nu het onderscheid steunt op een reëel verschil tussen de gemiddelde lonen en derhalve niet willekeurig is, en al wie zich in dezelfde toestand bevindt, gelijk wordt behandeld. Een meer specifieke grondwettelijke of internationale regel verbiedt dit onderscheid niet.

68. In dit verband dient vastgesteld te worden dat de vrouw niet op gelijke wijze het genot van haar bijdragen aan de sociale zekerheid heeft als de man, en dus niet gelijk wordt behandeld⁷². Ter illustratie de volgende voorbeelden :

⁷⁰ T.S.R., 1977, 257.

⁷¹ J.T.T., 1978, 197.

⁷² Het aandeel van de vrouwen in de ontvangsten van de Sociale Zekerheid bedroeg in 1974 ongeveer 55 miljard of 1/4 van de totale inkomsten. Cf. Gedachtenwisseling 30 november 1976 over de tewerkstelling en werkloosheid van de vrouwen, Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, p. 9.

⁶⁸ Parl. Besch., Kamer, 1977-78, nr. 94/1.

⁶⁹ Parl. Besch., Kamer, 1977-78, 24 november 1977, nr. 165/1.

— in de wetgeving kinderbijslag wordt, als beide echtgenoten werken, de man als gezinshoofd beschouwd en wordt de bijslag toegekend uit hoofde van de activiteit van de man ;

— in de ziekteverzekering is de man gezinshoofd en wordt beschouwd als de persoon die gezinslast heeft en uit wiens hoofde het recht voor het gezin ontstaat ;

— in de pensioenwetgeving doet de arbeid van de vrouw geen recht op een overlevingspensioen ontstaan, noch op een gezinspensioen zo de man ten laste van de vrouw is⁷³ ;

— in de sector werkloosheid ontvangen man en vrouw gedurende het eerste jaar werkloosheid een vergoeding op basis van 60 % ; het tweede jaar blijft de man 60 % behouden zo zijn echtgenote uitsluitend het huishouden doet, — en dit wordt *vermoed*, zo zij niet beroepsactief is — ; zo echter de vrouw werkloze is en de man inactief op beroepsgebied, dan dient de vrouw te *bewijzen* dat haar echtgenoot wel degelijk het huishouden doet.

69. De Sociale Zekerheid miskent het probleem van de vrouwenarbeid. Vanaf haar ontstaan, dertig jaar geleden, was haar conceptie familiaal en hoofdzakelijk in verband met de arbeid van de man opgevat. Een evolutie in deze opvatting is er alleen gekomen t.o.v. de gescheiden vrouw en de niet gehuwde vrouw. Dient hieruit het besluit te worden getrokken dat de vrouw in deze maatschappij een aparte wereld vormt en dat de conditie van de vrouw los staat van de arbeidende klasse ? Vormt zij ook in de Sociale Zekerheid een marginale groep ? Ik meen dat nog steeds bevestigend moet worden geantwoord. De uitkering bij rust bij bevalling, het behoud van sommige rechten in de sociale zekerheid, onder bepaalde voorwaarden, gedurende een niet verzekeringsplichtige periode bij opvoeding van een kind, de aanvaarding van de deeltijdse arbeid⁷⁴ zijn tekenen van een veranderende opvatting die zou kunnen worden doorgezet over de weg van de uitbreiding van het begrip gezinshoofd, zonder onderscheid van geslacht, of beter nog van de afschaffing van dit begrip. De gelijke behandeling van de arbeidende man en vrouw zou hierdoor in grote mate in het stelsel van de sociale zekerheid worden verwezenlijkt. Hoe de derde richtlijn van de E.G. dit probleem zal toelichten is nog niet bekend. De onderhandelingen werden in 1977 stopgezet, wellicht wegens de slechte economische toestand.

70. De ongelijke behandeling van de beroepsactieve vrouw t.o.v. de niet-beroepsactieve vrouw moet even-

eens vermeld worden. De non-actieve heeft thans deel aan de pensioenverzekering en aan de ziekteverzekering. Het gelijkheidsbeginsel eist dat door de niet-actieve vrouw een persoonlijke bijdrage wordt geleverd. Het juridisch feit van gehuwd te zijn, is geen rechtvaardigingsgrond voor een kosteloos recht.

Besluit

71. De wettelijke, bestuurlijke en richtgevende bepalingen ten spijt, ligt de definitieve oplossing van de problematiek in de mentaliteitswijziging die zich in de samenleving moet ontwikkelen. De vastberadenheid deze evolutie te verwezenlijken kan de vrouw alleen putten uit een diepe filosofische overtuiging, waarvan de uitstraling de barrière van vooroordelen zal doorbreken en haar conditionering zal afzwakken. Om een overbodige conflicttoestand te vermijden moet de man, in het besef dat zijn huidige invloedssfeer tot een voorbijgaande sociale structuur hoort, de bewustwording van de vrouw ervaren als een deelname in de te dragen verantwoordelijkheden en niet als een indringing in de hem voorbehouden taken. Het scheppen van wederkerig begrip zal leiden tot een hogere emancipatiegraad van man en vrouw.

72. De huidige maatschappij moet openstaan voor de evolutie en ze zelfs bevorderen met alle beschikbare middelen.

De schoolse opleiding en naschoolse vorming moet het accent op het geslacht uitschakelen. In de kindertuin en in het lager onderwijs is een mentaliteitsaanpassing geboden. Onderwijslectuur en materiaal, dat specifiek op een onderscheiden rol van man en vrouw is opgevat, moet vervangen worden door boeken en werktuigen die geactualiseerd zijn aan de wederzijdse emancipatie. In het secundair onderwijs dient de oriëntatie naar typische vrouwelijke beroepen vermeden te worden. In het hoger onderwijs dient de weerspiegeling terug te vinden te zijn van een aan meisjes degelijke voorlichting door een grotere differentiatie in de studiekeuze. De naschoolse vorming zal, naast de beroepsvervolmaking en heropleiding, de noodzaak van de sociale geëngageerdheid benadrukken.

De massamedia moeten afstappen van hun dikwijls eenzijdige voorlichting. De vrouw steeds identificeren met de moeder, de echtgenote en de huisvrouw is een misvorming van het actueel beeld van de vrouw ; haar beroepsactiviteit en maatschappelijke bijdrage verdient evenveel aandacht en toelichting. Anders handelen betekent de vrouw reduceren tot haar louter fysiologische rol. De vrouw heeft ook andere waarden. De opvoeding zal haar hiervan bewust maken : het huwelijk en het gezin zijn niet haar verwachtingen, de arbeid is geen tijdelijke vervelende bijkomstigheid. Een intellectuele vorming is nodig om haar te ontdoen van deze taboes.

⁷³ Volledigheidshalve wens ik op te merken dat de pensioenleeftijd voor de vrouw (60 jaar) lager ligt dan voor de man (65 jaar). Aangezien echter deze discriminatie noch sociologisch, noch fysiologisch gerechtvaardigd is, dient men te streven naar een eenvormige pensioenleeftijd (lieft 60 jaar) voor iedereen.

⁷⁴ Zie hieromtrent het voorstel van wet tot wijzigingen van sommige bepalingen in de sociale zekerheid, ten einde deeltijdse arbeid te bevorderen, *Parl. Besch., Senaat, 1977-78, 9 januari 1978, nr. 264/1.*

73. Het doorbreken van het vast rollenpatroon is wezenlijk verbonden aan het openstellen voor en het uitoefenen van volwaardige betrekkingen door vrouwen, aan het samen en naast elkaar vervullen van gelijkaardige taken door mannen en vrouwen. Hiervoor dienen de machtsdragers van dit land zich voortaan in te spannen.

In onze mannenmaatschappij wordt wel eens smalend gezegd : waarom moet de vrouw buitenshuis gaan werken ? Waarom eist zij bepaalde posities voor zich op ? Heeft zij het niet goed zo ? Wat streeft zij na : macht ? Alsof zij nog niet genoeg heeft met het laatste woord in het gezin. Daar ligt haar macht. Ik stel mij toch de vraag : is dit zo en kan dit als tegengewicht gelden voor de macht van de mannengroep in de maatschappij ? Kan hieruit besloten worden dat maatschappij man en vrouw gelijk behandelt ? Poëtisch zegt men dat de hand die de wieg beweegt, de wereld beweegt. Poëzie is dromerij, veel te mooi om waar te zijn.

Als eenmaal de opvoeding zich dermate zal hebben ontwikkeld, dat man en vrouw als gelijkwaardige partners in het arbeidsproces zullen aantreden moet de wetgever de evolutie bekronen door een gelijke behandeling te waarborgen. Te suggereren maatregelen zijn :

— het instellen van een permanente controle, door een bijzondere inspectiedienst, op de overtreding van de gelijke behandelingswetgeving. Zulke inspectiedienst met preventieve bevoegdheid en optredend zowel op eigen initiatief als op collectief of individueel verzoek zou meer efficiënt zijn dan hun huidig systeem van individueel a posteriori beroep bij de rechtscolleges⁷⁵ ;

— de rechtbanken de bevoegdheid geven om zowel bij individuele als collectieve discriminatie bindende beslissingen te nemen t.o.v. de werkgever ; een financiële vergoeding toekennen is ontoereikend en niet doelmatig om de discriminatie te doen ophouden ; het zou bv. de rechtbank mogelijk moeten zijn de plaatsopening voor «geschikte» vrouwen te bevelen totdat een bepaald quorum bereikt is ;

— de evenredige vertegenwoordiging naar geslacht in de beroepsorganisaties en andere instellingen van het sociaal en cultureel leven wettelijk verplichten ;

— de afschaffing van de belasting op de samen-gevoegde inkomsten van de echtgenoten die discriminerend werkt op hun beroepsinkomen. De aldus verhoogde fiscale druk kan alleen tot gevolg hebben de vrouw af te wenden van een beroepsactiviteit en minstens te beperken tot een aanvullende bezigheid zonder te grote fiscale weerslag.

Voornoemde maatregelen behoren tot de opdracht van iedere moderne bewindvoering. Ervoor te zorgen dat beide geslachten tot ontplooiing kunnen komen is een noodzakelijk te vervullen taak waarvan de essentiële praktische voorzieningen onmiddellijk verwezenlijkt dienen te worden zoals de kindelhoede gedurende de voorschoolse periode, de ouderverzorging en de arbeidsduurinkorting waardoor gezinsverantwoordelijkheden kunnen worden opgenomen.

Een overweging van Dr. Oukhow ter nuancering van de probleemstelling : «Crèches worden door vrouwen gevraagd, niet omdat zij hun kinderen niet willen opvoeden, maar wellicht omdat zij onder economische of geestelijke druk daar niet zo goed voor in staat zijn. Een economische druk wordt in de traditionele maatschappelijke moraal niet zo erg op prijs gesteld. Vooral niet wanneer het op kinderen aankomt. Maar de fundamentele ongelijkheid van deze maatschappij is toch wel nauw verbonden met die veel gehoonde economische noodzaak. De geestelijke druk is de beperking waarin de vrouw wordt gehouden met de opvoeding van de kinderen. Er zijn omstandigheden waarin ook de grote taak van de opvoeding te eng wordt voor de vrouw.»

Deze laatste beschouwing vraagt veel begrip en bestraalt de ontstane problematiek met een ander warm-aanvoelend daglicht.

⁷⁵ In Groot-Brittannië en de V.S. bestaat zulke geëigende overheidsdienst «Equal Opportunity Commission» (V.K.) en «Equal Employment Opportunity Commission» (V.S.A.).

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 7 APRIL 1978

Eerste voorzitter : de h. Wauters

Raadsheer-rapporteur : de h. Sury

Advocaat-generaal : de h. Krings

Advocaten : mrs. De Gryse en Van Ryn

Vermogensverschuiving zonder oorzaak—Voorwaarden—Verrijking stoelend op juridisch feit dat vermogens-accre rechtvaardigt—Contract met andere persoon dan degene die de verarming ondergaat—Vermogensverschuiving niet zonder oorzaak.

De vermogensverschuiving is niet zonder oorzaak wanneer de ene partij haar verrijking baseert op een juridisch feit dat

het vermogensaccres rechtvaardigt.

Zulks geldt ook wanneer de verrijking stoelt op een contract dat met een andere persoon werd gesloten dan degene die de verarming ondergaat.

Vennootschap naar Nederlands recht A. t/
N.V. H. en mr. Smets qq.

Gelet op het bestreden arrest, op 9 september 1976 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

Over het *eerste middel*, afgeleid uit de schending van de artikelen 1134, 1135, 1370, 1371, 1376, 1874, 1892, 1895, lid 1, 1902 van het Burgerlijk Wetboek, 97 van de Grondwet alsmede van het algemeen rechtsbeginsel betreffende de vermogensverschuiving zonder oorzaak,

doordat, na te hebben overwogen : «samengevat zegt de expert Celis over de litigieuze bedragen (...) : de bedragen sub 1 en 2 (4.000.000 frank) ontleende B. van de vereffenaar D. van de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid in feite van de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid» voor wie verweerder thans als curator optreedt «om zijn deel in het kapitaal van de naamloze vennootschap (verweerster) te kunnen volstorten op 15 januari 1962. Hij betaalde die bedragen terug en ze werden (grotendeels) aan A. (eiseres) overgemaakt. Hij nam dit geld op onrechtmatige wijze weg bij de naamloze vennootschap (verweerster) en boekte deze verrichtingen weg op fictieve rekeningen. (Thans zij reeds vastgesteld dat die 4.000.000 frank, zelfs al werden ze van de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid geleend door B. en door hem terugbetaald, alleszins in het patrimonium van de naamloze vennootschap (verweerster) terecht was gekomen en er op ongeoorloofde wijze door B. aan werd onttrokken, zodat niet kan worden gezegd dat de naamloze vennootschap (verweerster) een lening aan de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid terugbetaalde op contractuele basis. Het misdrijf van B. ligt aan de basis van de terugbetaling», het arrest beslist dat in de verhouding tussen eerste verweerster en de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid «zijnde de in casu van belang zijnde verhouding», alle bestaansvoorwaarden van de vermogensverschuiving zonder oorzaak aanwezig en bewezen zijn en derhalve de opname beveelt van verweerster in het gewoon passief van het faillissement van de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid ten belope van 9.400.000 frank,

terwijl, eerste onderdeel, voor het bestaan van «vermogensverschuiving zonder oorzaak» niet alleen wordt vereist dat er verarming is zonder oorzaak bij één partij doch ook dat er ten voordele van de andere partij verrijking is zonder oorzaak en het arrest, na het bestaan van de ingeroepen uitlening door de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid en de terugbetaling aan die vennootschap te hebben aangenomen, niet zonder miskenning van de in het middel ingeroepen wetsbepalingen en van het algemeen rechtsbeginsel dat de vermogensverschuiving zonder oorzaak verbiedt, kon beslissen dat er «geen enkele geldige oorzaak van de verrijking kon gevonden worden» (schending van de artikelen 1134, 1135, 1370, 1371, 1376, 1874, 1892, 1895, lid 1, 1902 van het Burgerlijk Wetboek en van het algemeen rechtsbeginsel betreffende de vermogensverschuiving zonder oorzaak) ;

en, *tweede onderdeel*, voor zover het arrest enerzijds aanneemt dat er door de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid een lening werd toegestaan en deze lening

werd terugbetaald, doch anderzijds oordeelt dat de ten gevolge van deze terugbetaling ontstane verrijking zonder geldige oorzaak was, het aangetast is door tegenstrijdigheid in de motivering zodat het niet regelmatig gemotiveerd is (schending van artikel 97 van de Grondwet) :

Overwegende dat, door de in het middel aangehaalde passage van het deskundigenverslag van expert Celis over te nemen, het arrest aanneemt dat B. 4.000.000 frank van de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid had ontleend om zijn deel in het kapitaal van eerste verweerster te kunnen volstorten, dat hij dit geld daarna op bedrieglijke wijze bij dezelfde verweerster wegnam en ermee de personenvennootschap terugbetaalde ;

Overwegende dat het arrest niet wordt bestreden in zoverre het de aangelegenheid toetst aan de regels van de vermogensverschuiving zonder oorzaak en in zoverre het aanneemt dat vermelde vennootschap een vermogensaccres genoot ;

Overwegende dat de vermogensverschuiving niet zonder oorzaak is, wanneer de ene partij haar verrijking stoelt op een juridisch feit dat het vermogensaccres rechtvaardigt ; dat zulks ook geldt wanneer de verrijking stoelt op een contract dat met een andere persoon dan degene die de verarming ondergaat werd gesloten ;

Overwegende dat uit de vaststellingen van het arrest blijkt dat, ten deze, de ontleener, B., 4.000.000 frank aan de uitleener, de personenvennootschap, heeft betaald in uitvoering van de overeenkomst van lening ;

Dat uit deze vaststellingen het arrest niet wettig mocht afleiden dat de verrijking van de personenvennootschap geen oorzaak had ;

Dat het middel gegrond is ;

Over het *tweede middel*, afgeleid uit de schending van de artikelen 1370, 1371, 1216, 1251, 2028, 2029 van het Burgerlijk Wetboek, 97 van de Grondwet en van het algemeen rechtsbeginsel betreffende de vermogensverschuiving zonder oorzaak,

doordat het arrest, de «actio de in rem verso» gegrond acht en bij het onderzoek van de toepassingsvoorwaarden voor deze vordering, oordeelt dat de verrijking van de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid volgt uit de «betaling van de schulden, waartoe de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid contractueel gehouden was ten opzichte van A.»,

terwijl, eerste onderdeel, het arrest aldus niet antwoordt op het door eiseres ingeroepen middel dat de betaling aan haar door B. van het bedrag van 5.400.000 frank niet kon worden beschouwd als een vermogensverschuiving van de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid omdat de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid zich door deze betaling niet verrijkt «daar de solidaire medehoofdschuldenaar de plaats inneemt van haar eigen schuldeiser (artikel 1216 van het Burgerlijk Wetboek) en het arrest derhalve niet regelmatig gemotiveerd is (schending van artikel 97 van de Grondwet) ;

en, *tweede onderdeel*, voor zover het arrest impliciet het ingeroepen middel als irrelevant of als onjuist zou hebben beschouwd, het de wettelijke regelen schendt krachtens welke de borg (B.) die de schuld betaalt van de hoofdschuldenaar (de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid), in alle rechten treedt die de oorspronkelijke schuldeiser (thans eiseres) tegenover de hoofdschuldenaar kon laten gelden (schending van de artikelen 2028, 2029, 1370, 1371, 1216, 1251 van het Burgerlijk Wetboek en van het algemeen

rechtsbeginsel betreffende de vermogensverschuiving zonder oorzaak):

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat eiseres in conclusie met verwijzing naar artikel 1216 van het Burgerlijk Wetboek liet gelden dat de door B. aan haar verrichte betalingen de personenvennootschap niet konden verrijken, omdat de solidaire medeschuldenaar, ten deze B., ten aanzien van deze vennootschap de plaats van haar eigen schuldeiser inneemt;

Overwegende dat, zo het arrest, naast de in het middel gekritiseerde considerans, nog beschouwt dat B. met geld van eerste verweerster schulden van de personenvennootschap betaalde, waarvoor hijzelf persoonlijk borg stond, zodat alleszins ook vermelde vennootschap verrijkt werd, het nochtans voormeld middel van eiseres niet passend beantwoordt; dat het arrest immers in het onzekere laat of het beschouwt dat B., in strijd met de bepalingen van artikel 1216 van het Burgerlijk Wetboek, het bedrag van zijn betalingen aan eiseres, van de personenvennootschap niet kan terugvorderen, dan wel of, hoewel hij zulks kon doen, deze vennootschap zich niettemin tot beloop van voormelde betalingen verrijkt had;

Dat het onderdeel gegrond is;

Om die redenen,

en zonder acht te slaan op het tweede onderdeel van het tweede middel, dat tot geen ruimere cassatie kan leiden;

Vernietigt het bestreden arrest in zoverre het beslist dat eerste verweerster dient te worden opgenomen in het gewoon passief van de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid H. voor de bedragen van 4.000.000 frank en 5.400.000 frank en in zoverre het uitspraak doet over de kosten van tussenkomst van eiseres welke te haren laste werden gelegd;

Beveelt dat melding van onderhavig arrest zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing;

Houdt de kosten aan, en zegt dat erover door de feitenrechter zal worden beslist;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van Beroep te Brussel.

NOOT—Over het probleem of de vermogensverschuiving zonder oorzaak is wanneer de verrijking voortspuit uit een overeenkomst met een andere persoon dan degene die de verarming ondergaat, zie H. DE PAGE, *Traité*, III, nr. 40, 2°, Cass., 27 mei 1909, *Pas.*, 1909, I, 272.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 17 MEI 1978

Voorzitter-rapporteur: de h. Gerniers

Advocaat-generaal: de h. Lenaerts

Advocaten: mrs. Bayart en De Bruyn

Faillissement en gerechtelijk akkoord—Art. 29, derde lid, 1°, van de gecoördineerde wetten op het gerechtelijk ak-

koord—Belastingen en andere openbare lasten—Sociale-zekerheidsbijdragen.

Art. 29, derde lid, 1° van de gecoördineerde wetten op het gerechtelijk akkoord bepaalt dat het gerechtelijk akkoord geen uitwerking heeft met betrekking tot de belastingen en andere openbare lasten, alsmede de dijk- en polderlasten.

De sociale-zekerheidsbijdragen vormen het door de wet vastgestelde en verplicht te betalen aandeel van de werkgevers en de werknemers in de financiering van een sociale openbare dienst. Ook de bijdrageopslag en de nalatigheidsrente dienen om de goede werking van de openbare dienst te waarborgen. Zowel de bijdragen als de daarop verschuldigde bijslag en nalatigheidsrente zijn openbare lasten in de zin van voornoemd art. 29, derde lid, 1°.

N.V. P. t/ R.M.Z.

Gelet op het bestreden arrest, op 1 december 1975 door het Arbeidshof te Gent gewezen;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 29 van de bij besluit van de Regent van 25 september 1946 gecoördineerde wetten op het gerechtelijk akkoord en 19 van de Hypotheekwet van 16 december 1851, dit artikel 19, 4^{ter}, gewijzigd door artikel 41 van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, alsook van de rechtsregel dat na een gerechtelijk akkoord, zoals bedoeld door voormelde wetten op het gerechtelijk akkoord, de niet door voorrechten, hypotheeken of pandgevingen ge-waarborgde interesten ophouden te lopen,

doordat, na geconstateerd te hebben dat eiseres op 2 september 1974 een verzoekschrift had neergelegd strekkende tot het verkrijgen van een gerechtelijk akkoord, dat op 23 oktober 1974 de gedane voorstellen door de schuldeisers aanvaard werden en dat dit akkoord op 21 november 1974 door de rechtbank van koophandel gehomologeerd werd, het arrest beslist dat de door verweerder gevorderde verwijlinteressen op de hem verschuldigde bijdragen na het sluiten van het gerechtelijk akkoord waren blijven lopen, op grond dat die interesten moesten worden beschouwd als openbare lasten in de zin van artikel 29 van voormelde wetten op het gerechtelijk akkoord, en dat de aan verweerder verschuldigde bijdragen bevoorrecht waren krachtens artikel 19, inzonderheid 4^{ter}, van de Hypotheekwet, en dat zulks tot gevolg had dat, krachtens voormeld artikel 29, hoewel de interesten op die bijdragen niet bevoorrecht waren, zij niettemin na het gerechtelijk akkoord verder liepen,

terwijl, eerste onderdeel, de aan verweerder verschuldigde bijdragen, opslagen en interesten niet kunnen worden beschouwd als of gelijkgesteld met belastingen en openbare lasten zoals bedoeld in artikel 29, derde lid, 1°, van voormelde wetten op het gerechtelijk akkoord,

tweede onderdeel, nu luidens artikel 19, inzonderheid 4^{ter}, van voormelde Hypotheekwet, de verwijlinteressen op de aan verweerder verschuldigde bijdragen niet bevoorrecht zijn zoals bedoeld in artikel 29, derde lid, 2°, van voormelde wetten op het gerechtelijk akkoord, hieruit volgt dat krachtens de hierboven aangehaalde rechtsregel die interesten ophouden te lopen na het gerechtelijk akkoord, ondanks het feit dat gezegde bijdragen zelf wel bevoorrecht zijn:

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat artikel 29, derde lid, 1^o, van de bij besluit van de Regent van 25 september 1946 gecoördineerde wetten op het gerechtelijk akkoord bepaalt dat het gerechtelijk akkoord geen uitwerking heeft «met betrekking tot de belastingen en andere openbare lasten, alsmede de dijk- en polderlasten» ;

Overwegende dat, krachtens artikel 28, § 1, van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, de werkgever die de bijdragen niet binnen de door de Koning vastgestelde termijnen betaalt, aan de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid een bijdrageopslag en een verwijlinterest verschuldigd is, waarvan het bedrag en de voorwaarden van toepassing bij koninklijk besluit worden vastgesteld ;

Overwegende dat de sociale-zekerheidsbijdragen het door de wet vastgestelde en verplicht te betalen aandeel van de werkgevers en de werknemers vormen in de financiering van een sociale openbare dienst ; dat de bijdrageopslag en de nalatigheidsinterest sancties zijn om de regelmatige betaling van de sociale-zekerheidsbijdragen te verzekeren en de opbrengst ervan mede behoort tot de geldmiddelen waarover de sociale zekerheid beschikt ; dat die bedragen dus eveneens dienen om de goede werking van de openbare dienst te waarborgen ;

Dat zowel de sociale-zekerheidsbijdragen als de daarop verschuldigde bijdrageopslag en verwijl- of nalatigheidsinterest derhalve openbare lasten zijn in de zin van genoemd artikel 29, derde lid, 1^o, van de gecoördineerde wetten op het gerechtelijk akkoord ;

Dat het arrest dan ook terecht beslist dat het gerechtelijk akkoord geen uitwerking heeft met betrekking tot de verwijlinteressen verschuldigd op de bijdragen voor sociale zekerheid, op grond dat zowel de bijdragen als de bijdrageopslagen en de verwijlinteressen tot de «openbare lasten» behoren ;

Dat het onderdeel naar recht faalt ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat, nu de in het antwoord op het eerste onderdeel vermelde redengeving van het arrest volstaat om de beslissing te verantwoorden, het tweede onderdeel dat tegen een overtollige reden van het arrest opkomt, bij gebrek aan belang, niet ontvankelijk is ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt eiseres in de kosten.

HOF VAN CASSATIE

1^e KAMER — 20 OKTOBER 1978

Voorzitter : de h. de Vreese

Raadsheer-rapporteur : de h. Van Leckwijck

Advocaat-generaal : de h. Ballet

Advocaten : mrs. De Baeck en Bützler

**Bewijs in burgerlijke zaken en in zaken van koophandel—
Bekentenis—Complexe bekentenis—Ongeloofwaardigheid
van tweede tak.**

Een complexe bekentenis komt hierop neer dat de in de eerste tak bekende verbintenis tenietgedaan wordt door de in de tweede tak beweerde bevrijding.

Een complexe bekentenis mag niet worden gesplitst en de partij die ze inroept, mag de inhoud van de bekentenis niet verdraaien door zich op de ene tak ervan te beroepen en tegelijkertijd de andere tak voorbij te zien.

De rechtsregel van de onsplitsbaarheid van de bekentenis wordt evenwel niet geschonden als de tweede tak ongeloofwaardig is en met name als deze ongeloofwaardigheid blijkt uit andere eigen verklaringen van hem die de bekentenis heeft afgelegd.

Van B. t/B.

Gelet op het bestreden arrest, op 16 maart 1977 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 1315, 1316, 1319, 1320, 1322, 1341, 1347, 1354, 1355, 1356 van het Burgerlijk Wetboek, 870 van het Gerechtelijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest de oorspronkelijke vordering van verweerder gegrond verklaart, die strekt tot terugbetaling van een beweerde lening van 450.000 frank, door zijn rechtsvoorganger wijlen Petrus B. aan eiser toegestaan, zulks op grond : dat eiser in de loop van het strafrechtelijk vooronderzoek bekende dit geld ingevolge lening te hebben ontvangen maar beweerde het te hebben terugbetaald ; dat het verweerder toegelaten is de valsheid van de tweede term van deze bekentenis te bewijzen ; dat het bewijs van de niet-terugbetaling, als negatief feit waarvan hij zich geen geschrift kon doen verstrekken, kan worden geleverd met alle middelen van recht ; dat die tweede term ongeloofwaardig is, nu eiser, in plaats van zijn buitengerechtelijke bekentenis formeel als een gerechtelijke bekentenis voor te dragen, in conclusie een dubbelzinnige houding aanneemt door gelijktijdig enerzijds te verwijzen naar zijn buitengerechtelijke bekentenis en anderzijds voor te houden dat er zeker van een lenencontract geen sprake was en te beweren dat het een gift betrof ; dat, door een gift voor te houden, eiser zijn bewering, dat het geld teruggegeven werd, te niet doet ; dat zijn stelling nopens de gift tegengesproken wordt door zijn bekentenis aan de rijks-wacht dat het geld hem overhandigd werd ingevolge lening ; dat de tweede term van de buitengerechtelijke bekentenis ongeloofwaardig zijnde, de bekentenis in haar eerste term overblijft,

terwijl, eerste onderdeel, het bestaan van een leningsovereenkomst tussen eiser en de rechtsvoorganger van verweerder slechts bewezen zijnde door de buitengerechtelijke bekentenis van eiser, het arrest de verklaring van eiser dat hij het geleende bedrag terugbetaalde, van voormelde gekwalificeerde bekentenis niet heeft kunnen losmaken dan met miskenning van het beginsel van de onsplitsbaarheid van de bekentenis, dat eveneens geldt voor de buitengerechtelijke bekentenis (schending van de artikelen 1354, 1355 en 1356 van het Burgerlijk Wetboek),

tweede onderdeel, zo de regel van de onsplitsbaarheid van de gekwalificeerde bekentenis niet belet dat de partij, aan wie deze regel wordt tegengeworpen, de onjuistheid van de bekentenis op zekere punten zou bewijzen, dit bewijs echter moet worden geleverd volgens de regelen van het gemene recht nopens de bewijsmiddelen, en het arrest, door aan te nemen dat het verweerder toegelaten is de valsheid van de

tweede term van de litigieuze gekwalificeerde bekentenis te bewijzen, en dat het bewijs van de niet-terugbetaling, als negatief feit waarvan hij zich geen geschrift kon doen vestrekken, kan worden geleverd met alle middelen van recht, deze bewijsregels miskent, nu het bewijs van de niet-terugbetaling van de ontleende som, als bewijs van een rechtshandeling, slechts met geschriften mag worden geleverd, welke regel geen uitzondering lijdt voor het bewijs van een negatief feit (schending van de artikelen 1315, 1316, 1319, 1320, 1322, 1341, 1347, 1354, 1355, 1356 van het Burgerlijk Wetboek en 870 van het Gerechtelijk Wetboek),

derde onderdeel, van de regel van de onsplitsbaarheid van de bekentenis slechts kan worden afgeweken wanneer er een werkelijk bewijs is dat één van de elementen van de bekentenis ongeloofwaardig of onwaarschijnlijk is, welk bewijs slechts kan worden geleverd volgens de regels van het gemene recht, en het arrest, zonder dat er enig bewijs is, aanneemt dat de tweede term van de litigieuze bekentenis ongeloofwaardig is; minstens de door het arrest ingeroepen motieven de beslissing om de tweede term van de bekentenis ongeloofwaardig te verklaren, niet wettelijk kunnen verantwoorden (schending van alle in het middel aangehaalde wetsbepalingen);

Overwegende dat, na te hebben geconstateerd dat de overdracht van het litigieus bedrag vaststaat a) door de niet betwiste fotocopie van een cheque, b) door het uittreksel van de bankrekening van verweerders rechtsvoorganger, c) door de vaststelling van de rijkswacht dat de cheque door eiser werd geïnd, het arrest oordeelt dat, nu hierdoor niet is bewezen dat de overdracht ter uitvoering van een lening is geschied, nog moet worden uitgemaakt wat eiser hieromtrent heeft verklaard;

Dat het arrest dienaangaande vaststelt dat eiser «in de loop van het strafrechtelijk vooronderzoek bekende dit geld ten titel van lening te hebben ontvangen», maar tevens beweerde deze lening te hebben terugbetaald;

Overwegende dat deze complexe bekentenis hierop neerkomt dat de in de eerste tak bekende verbintenis is teniet gedaan door de in de tweede tak beweerde bevrijding;

Overwegende dat een complexe bekentenis weliswaar niet mag worden gesplitst; dat de partij die ze inroept de inhoud van de bekentenis niet mag verdraaien door zich op de ene tak ervan te beroepen en tegelijkertijd de andere tak voorbij te zien;

Overwegende nochtans dat de rechtsregel van de onsplitsbaarheid van de bekentenis niet wordt geschonden wanneer haar tweede tak ongeloofwaardig is en met name wanneer deze ongeloofwaardigheid blijkt uit andere eigen verklaringen van hem die de bekentenis aflegde;

Overwegende dat het arrest de ongeloofwaardigheid van de tweede tak van de bekentenis hieruit afleidt dat eiser «een dubbelzinnige houding aanneemt door gelijktijdig enerzijds de verwijzen naar zijn bekentenis en anderzijds voor te houden dat er zeker van een leencontract geen sprake was en te beweren dat het een gift betrof; dat zijn stelling nopens de gift tegengesproken wordt door zijn bekentenis aan de rijkswacht dat het geld hem overhandigd werd ten titel van lening»;

Dat het arrest, zonder schending van de in het middel aangeduide wetsbepalingen uit voormelde vaststellingen en beschouwingen mocht afleiden dat, nu de tweede tak van de bekentenis ongeloofwaardig is, de bekentenis in haar eerste tak overblijft;

Dat het arrest meteen zijn beslissing regelmatig motiveert;
Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;
Veroordeelt eiser in de kosten.

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

2e KAMER — 19 MEI 1978

Voorzitter : de h. Lannie

Raadsheren in sociale zaken : de hh. Deluster en Van de Voorde

Advocaten : mrs. Stappers en Michielsen

1. Uitlegging en verbetering van vonnis—Uitlegging—Vereiste van onduidelijkheid of dubbelzinnigheid—Interessen op netto- of brutobedrag der veroordeling—2. Arbeids-overeenkomst—Veroordeling tot betaling van loon en opzeggingsvergoeding — Interests op het brutobedrag.

1. Opdat er grond voor uitlegging van een vonnis kan zijn, moet de beslissing onduidelijk of ondubbelzinnig zijn. Dit is niet het geval wanneer een arrest interessen op het brutobedrag der veroordeling toekent.

2. Bij veroordeling tot betaling van wedde en opzeggingsvergoeding zijn moratoire en gerechtelijke interessen verschuldigd op het brutobedrag tot op het ogenblik dat de werkgever de splitsing moet doen tussen het nettobedrag dat hij aan de werknemer uitbetaalt en het bedrag dat hij aan de R.S.Z. en de belastingen moet betalen.

Gelet op het op tegenspraak gewezen arrest van de tweede kamer van het Arbeidshof te Antwerpen, afdeling Antwerpen, van 15 april 1977, A.R. 698/76, waarbij oorspronkelijk appellante veroordeeld werd om aan oorspronkelijk geïntimeerde te betalen de sommen van 1.180.110 fr. als aanvullende verbrekkingsvergoeding en 66.283 fr. als ten onrechte toegepaste inhouding op het loon, of in totaal 1.246.393 fr. met de vergoedende interessen vanaf 24 januari 1976 en de gerechtelijke interessen;

Gelet op het verzoekschrift van 31 januari 1978 tot interpretatie van het vermeld arrest, ten einde te horen zeggen voor recht dat de vergoedende en de gerechtelijke interessen verschuldigd waren op het brutobedrag van 1.246.393 fr.;

Overwegende dat naar aanleiding van de uitvoering van voormeld arrest, waarbij aanspraak werd gemaakt op de interessen op het brutobedrag, gedagvaard werd, tot stopzetting van de gedwongen uitvoering, voor de beslagrechter te Antwerpen, die in zijn beschikking van 29 december 1977 de uitvoering voorlopig schonste, in afwachting dat partijen het probleem van de interessen op netto- of brutobedrag van de veroordeling zullen hebben laten oplossen door de rechter die ze heeft uitgesproken;

Overwegende dat de beslagrechter hierbij verwijst naar een onuitgegeven arrest van de derde kamer van het Hof van Beroep te Antwerpen van 27 juli in zake GUNS/ Gercindus, waarbij beslist werd dat het probleem van de inte-

resten op netto- of brutobedragen van de veroordeling, een vraagstuk van uitlegging is, dat ontsnapt aan de bevoegdheid van de beslagrechter en opgelost moet worden door de rechter die de veroordeling heeft uitgesproken, ter zake de tweede kamer van het Arbeidshof te Antwerpen, afdeling Antwerpen, in dato 28 mei 1976 ;

Overwegende dat in de toepassing van artikel 796 van het Gerechtelijk Wetboek de vordering tot uitlegging of interpretatie gebracht wordt voor de rechter die de uit te leggen beslissing heeft gewezen ;

Overwegende dat de rechter die een onduidelijke of dubbelzinnige beslissing heeft gewezen, deze kan uitleggen zonder evenwel de daarin bevestigde rechten uit te breiden, te beperken of te wijzigen ;

Overwegende dat ter zake in het arrest A.R. 698/76 van 15 april 1977 zeer duidelijk en ondubbelzinnig is bepaald dat de interesten verschuldigd zijn op het bedrag van de veroordeling, wat ontegensprekelijk een brutobedrag is ;

Overwegende dat de door gedaagde opgeworpen betwisting niet voortspruit uit een dubbelzinnigheid van het arrest, maar uit de gevolgen die zij meent te moeten afleiden uit zekere wettelijke bepalingen die aan de werkgever de verplichting opleggen aan derden, zijnde de R.S.Z. en de fiscus, te storten voor rekening van de werknemer een deel van de sommen die aan deze laatste verschuldigd zijn ;

Overwegende dat gedaagde hieruit afleidt dat de interesten slechts verschuldigd zijn op het aan de werknemer te betalen nettobedrag, na fiscale en sociale afhoudingen te hebben verricht ;

Overwegende dat uit de lezing van de artikelen 2, 10 en 23 van de wet van 12 april 1965 op de loonbescherming en artikel 16 van de wet van 30 juli 1963, blijkt dat het brutobedrag van de bezoldiging en van de verbrekingsvergoeding van rechtswege interest opbrengt vanaf de dag van de eisbaarheid of de datum van het einde van het contract ;

Overwegende dat de bepalingen die aan de werkgever de verplichting opleggen om sociale en fiscale afhoudingen te doen niets wijzigen aan dit beginsel en als enige bedoeling hebben voor rekening van de werknemer zekere stortingen te doen, zonder aan de omvang van de patronale verbintenissen iets te veranderen ;

Overwegende dat waar door het arrest van 15 april 1977 de interesten op het brutobedrag van de veroordeling werden toegekend, het niet meer mogelijk is bij wijze van uitlegging te zeggen dat het nettobedrag bedoeld zou zijn, wat de erin bevestigde rechten zou beperken, wat door artikel 793 van het Gerechtelijk Wetboek verboden is ;

Overwegende dat ten overvloede dient onderstreept te worden dat ingevolge artikel 10 van de wet van 12 april 1965 interesten van rechtswege verschuldigd zijn op het loon en de verbrekingsvergoeding, vanaf het ogenblik dat ze verschuldigd zijn als brutobedragen die de werknemer toekomen, ook al worden ze niet integraal aan hem betaald en dient de werkgever ingevolge bepaalde wettelijke voorschriften een gedeelte ervan aan derden over te maken (zie Arbeidshof Brussel, 22 mei 1973, *J.T.T.*, 1973, 214 ; Arbeidshof Brussel, 2 augustus 1977, *J.T.T.*, 1977, 733 ; Arbeidshof Luik, 19 oktober 1976, A.R. n° 852/76) ;

Overwegende dat in het patrimonium van de werknemer zich een schuldvordering bevindt op een brutoloon waarop interesten verschuldigd zijn tot op het ogenblik van de aangifte R.S.Z. en de afhouding voor de belastingen wanneer de werkgever de splitsing zal moeten doen tussen enerzijds het nettobedrag dat hij uitbetaalt aan de werknemer en an-

derzijds het bedrag dat hij aan de R.S.Z. en de belastingen moet betalen ;

Overwegende dat slechts vanaf dat ogenblik eventueel interesten kunnen verschuldigd zijn door de werkgever wegens laattijdigheid ingevolge artikel 303 van het Wetboek op de inkomstenbelastingen of de artikelen 33, 34 en 35bis van het koninklijk besluit van 28 november 1969 op de sociale zekerheid van de werknemers ;

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUSSEL

14e KAMER — 22 FEBRUARI 1978

Voorzitter : de h. Van Malderen

Rechtsers : mevr. Viérin en Vaes

Echtscheiding—Door onderlinge toestemming—Betekening aan de ambtenaar van de burgerlijke stand—Termijn—Overmacht.

De termijn, bedoeld in artikel 1303, lid 3, Ger. W., is een vervaltermijn waarvan de rechtbank slechts ontheffing kan verlenen, indien bewezen wordt dat de overschrijving niet kon geschieden ten gevolge van overmacht, een vreemde oorzaak of een toevallige gebeurtenis.

De fouten, nalatigheden of tekortkomingen van de lasthebber verbinden de lastgever, wanneer ze binnen de grenzen van de lastgeving zijn begaan en op zichzelf voor de lastgever geen vreemde oorzaak, toeval of overmacht zijn.

De B. t/ S.

Overwegende dat het verzoek strekt tot opheffing van het rechtsverval, opgelopen door verzoekers krachtens art. 1303, lid 3, Ger. W., en tot het toekennen van een nieuwe termijn om het vonnis van 15 juli 1977, de echtscheiding door onderlinge toestemming tussen partijen toelatend, te betekenen aan de ambtenaar van de burgerlijke stand ;

Overwegende dat bij brief van 26 september 1977 van de raadsman van een der partijen de gerechtsdeurwaarder verzocht voormeld vonnis te betekenen «... vóór 28 oktober e.k.» ;

Overwegende dat de aangezochte gerechtsdeurwaarder bij schrijven van 27 oktober 1977 aan gezegde raadsman liet weten dat de termijn van 2 maanden en 20 dagen begon te lopen vanaf de datum van het vonnis en niet vanaf de datum van het afleveren van het getuigschrift van afwezigheid van beroep van 8 augustus 1977 ;

Overwegende dat gezegde raadsman in de motivering van voormeld verzoekschrift deze zienswijze bijvalt en zijn eigen misrekening, missing en vergissing toegeeft ;

Overwegende dat luidens art. 1303, lid 3, Ger. W. de echtgenoten, die de termijn van twee maanden hebben laten voorbijgaan zonder de betekening of de terhandstelling aan de bevoegde ambtenaar van de burgerlijke stand te doen, het voordeel verliezen van het door hen verkregen vonnis ;

Overwegende dat de termijn, bedoeld in dit artikel 1303, lid 3, Ger. W., een vervaltermijn is waarvan de rechtbank slechts ontheffing kan verlenen, indien bewezen wordt dat de overschrijving niet kon geschieden ten gevolge van over-

een dergelijke schade niet vatbaar is voor enige ernstige raming.

Het komt de rechtbank gepast voor, alvorens uitspraak te doen ten gronde, een college van drie deskundigen aan te stellen met de opdracht zoals in het beschikkend gedeelte dezer omschreven.

(...)

VREDEGERECHT TE WILLEBROEK

18 JANUARI 1978

Rechter : de h. Cools

Minderjarige, voogdij en ontvoogding—Openbare verkoping van onroerend goed, medeëigendom van ontvoogde minderjarige en zijn curator—Curator ad hoc.

In geval van openbare verkoping van een onroerend goed dat toebehoort aan een ontvoogde minderjarige en zijn curator, kan door de vrederechter niet worden overgegaan tot de goedkeuring van de voorwaarden van openbare verkoping, zolang niet werd voorzien in de benoeming van een curator ad hoc ten einde de minderjarige bij de verkoping te vertegenwoordigen.

X

(...)

Overwegende dat het verzoekschrift strekt tot de vaststelling van een enige koopdag betreffende de openbare verkoping van een onroerend goed, zijnde een perceel grond met puin, gelegen te (...):

Overwegende dat uit het voorgaand verzoekschrift en uit het bijgevoegd lastenkohier blijkt dat vorenbeschreven onroerend goed toebehoort in onverdeeldheid aan Mevrouw J.G., niet hertrouwde weduwe van de heer P.D., te W., en aan haar twee kinderen te weten, K. D., E. D.;

Overwegende dat de minderjarige E. D. ontvoogd werd bij vonnis van de Jeugdrechtbank van Dendermonde op 15 januari 1976 en dat, overeenkomstig artikel 480 van het Burgerlijk Wetboek, aldus vervangen bij artikel 2 van de wet van 10 maart 1975 tot wijziging van artikel 477 en 480 van het Burgerlijk Wetboek, zijn moeder, Mevrouw G., weduwe van P.D. hem als curator werd toegevoegd (zie vonnis Jeugdrechtbank Dendermonde 15 januari 1976);

Overwegende dat ingevolge de ontvoogding van de minderjarige, de toeziende voogdij overeenkomstig artikel 425 van het Burgerlijk Wetboek een einde heeft genomen, en de minderjarige bij de openbare verkoping niet kan worden vertegenwoordigd door zijn toeziende voogdes, zoals vermeld op pagina 1 van het lastenkohier;

Overwegende daarentegen dat, ingevolge de ontvoogding, de ontvoogde minderjarige dient te worden vertegenwoordigd door zijn curator (zie de artikelen 476 en 480 van het Burgerlijk Wetboek);

Overwegende dat in geval van tegenstrijdigheid van belangen tussen de ontvoogde minderjarige en zijn curator, er dient overgegaan te worden tot de benoeming, dit overeenkomstig artikel 480, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek, van een curator ad hoc;

Overwegende dat, gezien er nu niet werd overgegaan tot de benoeming van een curator ad hoc ten einde de ontvoogde minderjarige te vertegenwoordigen bij de openbare verkoping, er geen aanleiding toe bestaat onze goedkeuring aan het voorgelegd lastenkohier van de openbare verkoping te verlenen;

Om die redenen,

Weigeren onze goedkeuring te verlenen aan het lastenkohier betreffende de openbare verkoping, zoals gevraagd in het inleidend verzoekschrift en zeggen dat er geen aanleiding toe bestaat de datum van de openbare verkoping vast te stellen zolang de ontvoogde minderjarige E. D. niet voorzien is van een curator ad hoc, gezien de tegenstrijdigheid van belangen bestaande tussen deze ontvoogde minderjarige en zijn curator, mevrouw G.

Laten de kosten ten laste van de verzoekende partij.

NOOT—Aspecten van de handelingsbekwaamheid van ontvoogde minderjarigen (artikel 483 en 484 B.W.)

1. In casu werd, zowel in het verzoekschrift als in het vonnis het onderscheid tussen de bijstand van de ontvoogde minderjarigen en de vertegenwoordiging van de niet-ontvoogde minderjarigen niet in acht genomen (vgl. H. DE PAGE, *Traité*, II, Brussel, 1964, blz. 260, nr. 278).

2. Wat de handelingsbekwaamheid van ontvoogde minderjarigen betreft, zie C. DE BUSSCHERE, «Verkopen, aankopen, leningen en hypotheekstellingen door ontvoogde minderjarigen (art. 483 en 484 B.W.)», *R.W.*, 1974-75, 1365-1370; J. PIRET, «Les autorisations d'emprunts à contracter pour des mineurs», *Jur. Liège*, 1974-75, 9. Voor recente rechtspraak, zie G. BAETEMAN, W. DELVA, en M. BAX, «Overzicht van rechtspraak (1964-1974), Personen- en Familierecht», *T.P.R.*, 1976, 509; E. VIEUJEAN, «Examen de Jurisprudence (1970 à 1975) — Les Personnes», *R.C.J.B.*, 1978, 540, nr. 39 tot 44.

3. In casu wordt duidelijk geïllustreerd hoeveel rechtbanken eigenlijk in een procedure tot «machtiging» van de ontvoogde minderjarige optreden: de vrederechter (n.a.v. de familierraad, en de beschikking betreffende het houden van de openbare verkoping); de rechtbank van eerste aanleg, om de beslissing van de familierraad te homologeren; de jeugdrechtbank, om een curator of een curator ad hoc te benoemen. Leidt deze overdreven bescherming van de ontvoogde minderjarigen vaak niet tot een feitelijke handelingsonbekwaamheid?

4. Zie i.v.m. de tegenstrijdigheid van belangen: J. GERLO, «Tegenstrijdige belangen van ouder en kind», *R.W.*, 1976-77, 544; A. SCHICKS en A. VANISTERBEEK, *Traité formulaire de la pratique notariale*, deel VI, Brussel-Leuven, 1929, blz. 139, nr. 58: «L'opposition d'intérêts ne résulte pas du seul fait de l'existence d'une indivision entre le tuteur et ses pupilles. Le tuteur et le mineur, copropriétaires indivis, ont, par rapport à la vente, des intérêts identiques et non opposés.» Vgl. G. TIMMERMANS, *Loi du 12 juin 1816—De la vente des immeubles des mineurs et du partage des biens*, Gent, 1880, blz. 236, nr. 324; zie echter Hof Brussel, 8 februari 1971, *R.W.*, 1970-1971, 1380, met noot, dat Rb. Antwerpen, 12 juni 1970, *R.W.*, 1970-71, 1388, wijziget.

5. In verband met de vereiste aanwezigheid van de curator op de openbare verkoping, schrijven Schicks en Vanisterbeek: «Il n'y a plus de tuteur ni de subrogé tuteur après l'émancipation et il est admis que la vente des immeubles d'un mineur ne doit pas être faite en présence du curateur. On fait cependant des objections; en pratique, il est préférable de faire intervenir le curateur» (o.c., blz. 114, nr. 46). De vraag of de curator al dan niet aanwezig moet zijn op de openbare verkoping, wordt mede beïnvloed door de vraag of de bijstand van de curator nog vereist is voor rechtshandelingen waarvoor de ontvoogde minderjarige een gunstige beslissing van de familierraad heeft verkregen, welke beslissing eventueel nog door de

rechtbank van eerste aanleg is gehomologeerd (artikelen 483 en 484 B.W.); zie over deze problematiek C. DE BUSSCHERE, o.c., R.W., 1974-75, 1369, nrs. 7 tot 11; VIEUJEAN, o.c., R.C.J.B., 1978, 543, nr. 42, die erop wijst dat een rechtshandeling zowel onder artikel 482 (dus bijstand van de curator), als onder de artikelen 483 en 484 B.W. kan vallen. Aldus is Vieujean van oordeel dat, wat de lening betreft (artikel 483 B.W.), de bijstand van de curator, zo niet wettelijk vereist, dan toch opportuun is (o.c., R.C.J.B., 1978, 544); anders: Rb. Bergen, 10 mei 1978, J.T., 1978, 510.

6. In feite vergt de beoordeling van de tegenstrijdigheid van de belangen enerzijds, en van de opportuniteit van de bijstand van de curator anderzijds, een appreciatie van de concrete omstandigheden en van de aard en zwaarwichtigheid van de voorgenomen rechtshandeling. In het geannoteerde vonnis is er de bijzondere omstandigheid dat het onroerend goed dat verkocht wordt, afhangt van een nog te vereffenen nalatenschap. De vereffening van de onverdeelde nalatenschap lijkt ons in casu niet mogelijk zonder aanstelling van een curator ad hoc. Daarenboven moet het deel van de koopprijs dat aan de minderjarige toekomt, belegd worden, zodat de bijstand van de curator hiertoe vereist zal zijn (artikel 482 B.W.) en in casu de aanstelling van een curator ad hoc noodzakelijk is.

7. Overigens zal een benoeming van een curator ad hoc de verantwoordelijkheid van de instrumenterende notaris minder in het gedrang brengen. De notaris kan immers, gelet op de tegenstrijdigheid van de belangen, bezwaarlijk de volledige koopprijs afgeven aan de onverdeelde eigenaar die tevens curator is van de ontvoogde medeëigenaar. Anderzijds kan de notaris bezwaarlijk de koopprijs bij zich houden totdat de wijze van regelmatige belegging van het deel van de koopprijs hem wordt meegedeeld. De notaris zou hierdoor op een overdreven wijze optreden in het bestuur van het vermogen van de ontvoogde minderjarige. De specifieke wettelijke opdracht van de notaris, die de gelden toekomende aan minderjarigen in principe niet moet beheren of bij zich houden, wettigt, in gevallen analoog aan het geannoteerde vonnis, des te meer de aanstelling van een curator ad hoc. Zie over deze problematiek, het zonderlinge arrest van het Hof van Beroep te Bourges van 9 juli 1974, D., 1978, 58, met noot van J. AUBERT, die het arrest ten zeerste bekritiseert wegens een onverantwoorde uitbreiding van de notariële aansprakelijkheid.

Carl De Busschere

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (3e Kamer), 10 april 1978

1. *Hoven en rechtbanken — Verzuim uitspraak te doen over een punt van de vordering*—2. *Geding—Tegenvordering voor het eerst in hoger beroep—Ontvankelijkheid—Feit of akte in de dagvaarding vermeld.*

In een geding tussen de bediende G. en zijn werkgeefster, de N.V. C.C.B., heeft het Arbeidshof te Bergen twee arresten gewezen.

1. Tegen het arrest van 10 mei 1976 voert G. aan dat het verzuim heeft uitspraak te doen over de interesten die hij vorderde.

«Overwegende dat het arrest verweerster veroordeelt om aan eiser 7.556.250 frank als compenserende opzeggingsvergoeding en 1.153.125 frank als vergoeding wegens uitwinning te betalen, zonder uitspraak te doen over de door eiser gevorderde wettelijke en gerechtelijke interesten ;

«Overwegende dat ingevolge artikel 1138, 3°, van het Gerechtelijk Wetboek voorziening in cassatie wegens overtreding van de wet openstaat wanneer werd nagelaten uitspraak te doen over een van de punten van de vordering ;

«Dat het middel gegrond is.»

2. Het arrest van 7 februari 1977, dat niet-ontvankelijk verklaart de tegenvordering die in hoger beroep door de N.V. C.C.B. werd

ingesteld, wordt op cassatieberoep van deze laatste op de navolgende gronden vernietigd :

«Wat het eerste onderdeel betreft :

«Overwegende dat uit de tekst van de artikelen 807 tot 810 en 1042 van het Gerechtelijk Wetboek, waarvan de draagwijdte op dit punt bevestigd wordt door het verslag van de Koninklijke Commissaris voor de gerechtelijk hervorming en door het door de wetgever beoogde doel de rechtspleging te versnellen en te vereenvoudigen, volgt dat de regels inzake nieuwe vorderingen toepasselijk zijn op de tegenvorderingen, zelfs wanneer ze in hoger beroep worden ingesteld ;

«Dat het feit dat de bewoordingen van artikel 464, eerste lid, van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering niet volledig werden overgenomen in het Gerechtelijk Wetboek niet betekent dat de opstellers ervan hebben willen afwijken van de regels van dit artikel, doch integendeel dat die herhaling wegens de tekst van de artikelen 807 en volgende en 1042 van het Gerechtelijk Wetboek nutteloos was geworden ;

«Dat een tegenvordering in hoger beroep inderdaad, omdat zij gebaseerd moet zijn op een in de dagvaarding vermeld feit of akte, doorgaans normaal een verweer tegen de hoofdvordering is ; dat de partijen bovendien, ingevolge artikel 808 van het Gerechtelijk Wetboek, in elke stand van het geding de bij schuldvergelijking verschuldigde geldsommen kunnen vorderen ;

«Dat het eerste onderdeel van het middel gegrond is.»

(Voorzitter-rapporteur : de h. Naulaerts—Advocaat-generaal : de h. Duchatelet—Advocaten : mrs. Van Hecke en Bayart—In de zaak : N.V. C.C.B. t/ G.)

NOOT—Voor een uitvoerige bespreking van dit arrest leze men : A. KOHL en G. DE LEVAL, «La demande reconventionnelle en degré d'appel», J.T., 1978, 501.

Hof van Cassatie (3e Kamer), 3 mei 1978

Geding—Tussenvorderingen—Uitbreiding of wijziging van de eis—Feit of akte in de dagvaarding aangevoerd—Regels van het geding toepasselijk op de rechtsmiddelen.

Verweerder in cassatie tekende beroep aan bij de Arbeidsrechtbank te Oudenaarde, afdeling Ronse, tegen de beslissing van 29 juni 1973 van de Directeur van het gewestelijk bureau van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening te Oudenaarde. Bij incidenteel hoger beroep heeft hij voor het Arbeidshof te Gent zijn oorspronkelijke vordering uitgebreid. Bij arrest van 1 maart 1976 werd het incidenteel hoger beroep ontvankelijk en gegrond verklaard. Het cassatieberoep werd om de navolgende redenen verworpen.

«Overwegende dat de beslissing van de directeur uitgaat van de onjuistheid van de overgelegde documenten en hierop steunt om 1° het in aanmerking te nemen loon te verminderen, 2° tot de terugbetaling te beslissen van de te veel ontvangen werkloosheidsuitkering en 3° verweerder gedurende dertien weken uit te sluiten ;

«Dat deze drievoudige beslissing steunde op hetzelfde feit, de onjuistheid van de overgelegde documenten ;

«Dat in het inleidende verzoekschrift hetzelfde feit of akte, de onjuiste overgelegde documenten, wordt ontleed, als in verweerders conclusie in hoger beroep ;

«Overwegende dat, luidens artikel 807 van het Gerechtelijk Wetboek, een vordering die voor de rechter aanhangig is, kan worden uitgebreid, indien de nieuwe, op tegenspraak genomen conclusies, berusten op een feit of akte in de dagvaarding aangevoerd, zelfs indien hun juridische omschrijving verschillend is ;

«Dat bij toepassing van artikel 1042 van hetzelfde wetboek een dergelijke uitbreiding ook in hoger beroep toegelaten is ;

«Dat het arbeidshof derhalve de in het onderdeel aangehaalde wetsbepalingen, inzonderheid de artikelen 807 en 1042 van het Gerechtelijk Wetboek, niet schendt door te beslissen dat de oor-

spronkelijke vordering, die in eerste aanleg alleen strekte tot vernietiging van de administratieve sanctie, in hoger beroep kan worden uitgebreid tot de vernietiging van de beslissing tot terugbetaling van onrechtmatig ontvangen uitkeringen.»

(Voorzitter : de h. Gerniers—Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens—Advocaat-generaal : de h. Lenaerts—Advocaat : mrs. Simont—In de zaak : R.V.A. t/ V.)

NOOT—Uitbreiding of wijziging van de eis in hoger beroep

Men raadplege : Cass. 3 november 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 219, met noot ; Cass., 24 november 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 298, met noot ; Rb. Brussel, 29 december 1976, *Pas.*, 1976, III, 79 ; Hof Luik, 11 januari 1977, *J.T.*, 1977, 504, met noot van CHR. PANIER, *J. Liège*, 1976-77, 161, met advies van het openbaar ministerie ; Arbrb. Luik, 24 juni 1977, *J. Liège*, 1977-78, 10.

Hof Brussel (3e Kamer), 20 september 1978

Echtscheiding—Tien jaar feitelijke scheiding—Gerechtskosten—Eiser heeft in een brief geschreven dat hij de kosten zal dragen.

Appellante, op wier verzoek de echtscheiding op grond van art. 232 B.W. is toegestaan, is in hoger beroep gekomen van de beslissing die haar in de kosten verwijst.

«Overwegende dat appellante doet gelden dat de feitelijke scheiding van partijen te wijten is aan fouten en tekortkomingen van geïntimeerde zoals blijkt uit een vonnis van 21 februari 1963 van de Vrederechter van het kanton Vilvoorde ;

«Overwegende dat geïntimeerde feitelijk niet betwist dat hij destijds het echtelijk dak verlaten heeft, maar een brief overlegt die hem door appellante op 26 oktober 1977 geschreven werd en waarin zij o.a. schrijft dat zij alle kosten van de echtscheiding zal betalen ;

«Overwegende dat art. 1286bis Ger. W. in het onderhavige geval van toepassing is ; dat het echter ten gevolge van de door appellante op 26 oktober 1977 geschreven brief billijk voorkomt de gerechtskosten ten laste van appellante, eiseres tot echtscheiding, te leggen.»

(Voorzitter : de h. Vroomans—Raadsheeren : de hh. Acheroy en Kebers—Openbaar ministerie : de h. Geyskens—Advocaat : mr. De Winter—In de zaak : R. t/ R.)

Arbrb. Gent (1e Kamer), 5 juni 1978

Arbeidsongeval—Tijdelijke gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid—Niet-tewerkstelling ten gevolge van werkloosheid of ziekte—Vergoeding voor algehele ongeschiktheid.

«Uit de voorgelegde stukken blijkt dat eiseres van 1 april 1975 tot en met 26 mei 1975 (56 dagen) in opzegging was gesteld, met uitbetaling van een opzeggingsvergoeding en zonder arbeidsprestaties.

«Daarna was zij vergoede werkloze tot 2 juli (5 dagen vergoed in mei, 25 dagen in juni en 2 dagen in juli) en genoot van 3 juli 1975 tot en met 2 juli 1976 uitkeringen wegens arbeidsongeschiktheid ten laste van het ziekenfonds, nadat zij bij beslissing van de directeur van de R.V.A., genomen op 2 juli 1975, met ingang van 3 juli 1975 van het recht op werkloosheidsuitkeringen uitgesloten werd wegens een arbeidsongeschiktheid ten belope van 80 pct.

«Voor de periode van 1 april tot 31 juli 1975 vordert eiseres tijdelijke vergoedingen wegens arbeidsongeschiktheid daar zij niet weder tewerkgesteld werd.

«Verweerster werpt op dat van 1 april tot 25 mei 1975 eiseres haar normaal loon ontvangen heeft en van 26 mei 1975 af geen recht heeft op enige vergoeding, daar zij op dezelfde voet als de andere werkne-

mers in het bedrijf, die eveneens werkloos werden gesteld, behandeld werd.

«Artikel 23 van de Arbeidsongevallenwet voorziet slechts : 1° in een vergoeding die gelijk is aan het verschil tussen het loon verdiend voor het ongeval en het loon dat het slachtoffer ingevolge zijn wedertewerkstelling ontvangt ; 2° in een vergoeding overeenstemmend met de graad van arbeidsongeschiktheid wanneer het slachtoffer zonder geldige reden wedertewerkstelling weigert of voortijdig verlaat of de behandeling met het oog op de wederaanpassing weigert of voortijdig verlaat ; 3° in een vergoeding wegens algehele arbeidsongeschiktheid in de andere gevallen.

«Daar eiseres niet weder tewerkgesteld werd, is noch de eerste noch de tweede eventualiteit toepasselijk.

«Derhalve moet zij verder tijdelijk algeheel arbeidsongeschikt geacht worden.

«Artikel 23, vierde lid, 2°, van de Arbeidsongevallenwet vindt toepassing telkens als, om welke reden ook, aan de getroffenene geen wedertewerkstelling wordt aangeboden of hem geen behandeling wordt voorgesteld (Cass., 10 oktober 1977, *R.W.*, 1977-78, 2537).

«De toekenning van een opzeggingsvergoeding of werkloosheidsuitkeringen is zonder invloed op de toekenning van vergoedingen wegens tijdelijke algehele arbeidsongeschiktheid.»

(Voorzitter : de h. Petit—Rechtters in sociale zaken : de hh. Ouderbeke en Pottie—Advocaat : mr. Verhelst—In de zaak : D.M. t/ Securex)

Vred. Tielt, 8 december 1976

Huwelijk—Feitelijke scheiding—Verzegeling—Bij derden.

Aanvoerend dat zijn vrouw de echtelijke woning verlaten heeft met medeneming van alle roerende voorwerpen en papieren van de gemeenschap en dat zij haar intrek heeft genomen bij haar ouders, vordert verzoeker de verzegeling ten huize van de ouders.

«De verzegeling zoals bedoeld door art. 1148 Ger. W. is een bewarende maatregel die tot doel heeft de bewaring van de voorwerpen die tot de nalatenschap, de gemeenschap of de onverdeeldheid behoren, te verkrijgen wanneer er een ernstig belang mee gemoeid is.

«Geen enkele wetsbepaling kent aan een van de echtgenoten het recht toe om zegels te laten leggen op de goederen afhangende van de gemeenschap, die niet ontbonden is, ter gelegenheid van een misverstand tussen de echtgenoten (Vred. Nijvel, 3 juli 1968, *Tijds. Vred.*, 1968, 297 ; R. Mougnot, «L'apposition des scellés sur les biens dépendant d'une communauté», *Tijds. Vred.*, 1969, 3 e.v.).

«Uit het verzoekschrift blijkt niet welke roerende goederen en papieren tot de huwgemeenschap behoren, waarvan verzoeker beweert dat zijn echtgenote ze meegenomen heeft, en deze goederen zijn evenmin nauwkeurig omschreven. De verzegeling is slechts mogelijk indien de te verzegelen voorwerpen voldoende nader bepaald en aangeduid zijn. Deze nauwkeurige omschrijving is des te meer noodzakelijk wanneer de verzegeling dient te geschieden in plaatsen die in feite door derden betrokken zijn ; anders zou de gevraagde maatregel in feite veranderen in een volledige huiszoeking (Vred. Stavelot, 22 juni 1972, *Tijds. Vred.*, 1974, 100 ; Vred. Bastenaken, 26 februari 1975, *Jur. Liège*, 1975-76, 15 ; Vred. Gembloers, 22 april 1975, *Jur. Liège*, 1974-75, 296).

«In die omstandigheden zijn de wettelijke voorwaarden om tot de verzegeling over te gaan niet vervuld.»

(Rechter : de h. De Busschere — Advocaat : mr. Verstraete — In de zaak : B. t/ H.)

Vred. Tielt, 6 januari 1978

Huwelijk—Feitelijke scheiding—Verzegeling

Verzoekster, die gehuwd is onder het stelsel van scheiding van goederen met gemeenschap van aanwinsten, beweert dat haar man

aanzienlijke bedragen in roerende waarden en gelden, die haar toebehoren en afkomstig zijn van de onverdeelde huwgemeenschap en nalatenschappen van haar ouders, met de goederen van hun huwgemeenschap en met zijn eigen goederen vermengd heeft. Aanvoerdend dat zij als deelgerechtigde in het gemeenschappelijk echtelijk vermogen een ernstig belang heeft bij de bewaring van de roerende goederen die tot het gemeenschappelijk vermogen behoren, vordert zij de verzegeling op alle voorwerpen die zich zouden kunnen bevinden in de plaatsen en in de brandkoffers vermeld in het verzoekschrift.

«De verzegeling zoals bedoeld in art. 1148 Ger. W. is een bewarende maatregel die tot doel heeft de bewaring van de voorwerpen die tot het gemeenschappelijk vermogen van de echtgenoten, van een nalatenschap of van een onverdeeldheid behoren, wanneer een ernstig belang aanwezig is.

«Het zou volkomen indruisen tegen de geest en de bedoeling van art. 1148 Ger. W. aan een van de echtgenoten het recht toe te kennen om de zegels te laten leggen op de voorwerpen die tot het gemeenschappelijk vermogen van de echtgenoten behoren, ter gelegenheid van een misverstand tussen de echtgenoten (...). Art. 1282 Ger. W. voorziet inderdaad slechts in de verzegeling in zeer welbepaalde gevallen.

«In die omstandigheden zijn de wettelijke voorwaarden om tot de verzegeling over te gaan niet vervuld.»

(Rechter : de h. De Busschere — Advocaat : mr. Dedeurwaerde — In de zaak : B. t/ V.)

NOOT—Zie ook Vred. Oostende, 5 april 1978, R. W., 1978-79, 1245, met noot van C. DE BUSSCHERE.

EUROPEES RECHT

Overzicht van rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Zaak 27/78 — Italiaanse Administratie der Financiën/Rasham — 3 oktober 1978 — *prejudiciële zaak — afschaffing van douanerechten — verbod van kwantitatieve beperkingen*

Partijen in het hoofdgeding zijn de Italiaanse Administratie der Financiën en de firma Rasham, die op 9 juli 1968 vanuit België een partij van 5000 bandrecorders van Japans fabrikaat heeft geïmporteerd in Italië.

De douane heeft Rasham gelast een bedrag van omstreeks Lit 600 000 aan invoerrechten en bijkomende kosten te betalen, welke op het moment van de inkleding niet waren geïnd, op grond dat het Ministerie van Financiën op 17 juni 1968 producten van deze aard had uitgesloten van het vrije verkeer, met toepassing van de vrijwaringsclausule van artikel 115, tweede alinea, van het EEG-Verdrag.

De firma Rasham was van oordeel dat de overgangperiode, waarvoor artikel 115 vrijwaringsmaatregelen toestaat, reeds op 1 juli 1968 was verstrekken op grond van de beschikking van de Raad van 26 juli 1966 en vorderde terugbetaling van het geïnde bedrag.

Het Italiaanse Hof van Cassatie vraagt nu in de eerste plaats of de beschikking van de Raad van 26 juli 1966 aldus moet worden uitgelegd dat zij de datum van afloop van de overgangperiode bedoeld in artikel 8 EEG-Verdrag heeft vervroegd.

Bij onderzoek van deze beschikking blijkt dat zij berust op de gedachte van een selectieve versnelling van hetgeen uiterlijk aan het einde van de overgangperiode moest geschieden en dat zij slechts van toepassing is op daarin uitdrukkelijk genoemde maatregelen.

Het Hof antwoordde op deze vraag dat bij beschikking nr. 66/532 van de Raad van 26 juli 1966 betreffende de afschaffing van de

douanerechten en het verbod van kwantitatieve beperkingen tussen de Lid-Staten en het verbod van toepassing worden van de rechten van het gemeenschappelijk douanetarief voor de niet in bijlage II van het Verdrag genoemde producten, de datum van afloop van de overgangperiode in de zin van artikel 8 van het Verdrag niet is vervroegd.

Een andere vraag luidde of de bepaling van artikel 115, tweede alinea, EEG-Verdrag, dat de Lid-Staten van door hen eenzijdig genomen vrijwaringsmaatregelen kennis geven aan de andere Lid-Staten alsmede aan de Commissie, moet worden uitgelegd in die zin, dat zij deze kennisgeving als voorwaarde stelt voor de geldigheid van de regeling waarbij dergelijke maatregelen worden getroffen.

Het Hof verklaarde voor recht dat de in de tweede alinea van artikel 115 EEG-Verdrag vervatte verplichting tot kennisgeving klemmend van aard is, doch dat de nakoming ervan geen voorafgaande voorwaarde voor de inwerkingtreding van de getroffen vrijwaringsmaatregelen kan vormen.

Zaak 26/78 — Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering/ Viola — 5 oktober 1978 — *prejudiciële zaak — sociale zekerheid van migrerende werknemers.*

Verzoeker in het hoofdgeding is een Italiaan die in Italië en België werkzaam is geweest. Het geschil betreft de berekening van zijn invaliditeitspensioen door het bevoegde Belgische orgaan.

Hij voldeed in België aan alle wettelijke voorwaarden voor toekenning van een invaliditeitspensioen uit hoofde van het stelsel van verplichte verzekering tegen ziekte en invaliditeit, zonder dat hij daarbij in andere Lid-Staten vervulde tijdvakken behoefde op te tellen.

Daarentegen moest hij ter verkrijging van het recht op een uitkering in Italië een beroep doen op verordening nr. 3 en werden ter berekening van deze uitkering de in beide Staten wettelijk vervulde tijdvakken samengeteld en werd de Italiaanse uitkering op basis daarvan berekend.

Toen het Belgische orgaan vernam dat hem een prorataberekende Italiaanse uitkering was toegekend, heeft het met het oog op de anti-cumulatievoorschriften van de Belgische wet van 9 augustus 1963 de vraag opgeworpen in hoeverre cumulatie van uitkeringen kon plaats vinden.

Het Arbeidshof te Bergen zag hierin aanleiding de procedure te schorsen en het Hof van Justitie te verzoeken om een prejudiciële beslissing over de volgende vragen :

1) Maakt de toeslag voor de ten laste komende echtgenoot welke werd toegekend door de Italiaanse wetgeving die van kracht was van 1 mei 1969 tot 30 april 1971 deel uit van het Italiaanse invaliditeitspensioen in verband met de toepassing van de in artikel 11 van verordening nr. 3 en artikel 9 van verordening nr. 4 opgenomen cumulatieregels ?

2) Moet bij de toepassing van de in de verordeningen (EEG) nrs. 3 en 4 opgenomen cumulatieregels de in 1969 en 1970 krachtens de Italiaanse wettelijke regeling van 4 april 1952 door het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering aan Viola toegekende dertiende maand tot het pensioen worden gerekend ?

Het Hof verklaarde in aansluiting op zijn eerdere jurisprudentie (zaak Mancuso, Jurisprudentie 1973, blz. 1149) voor recht dat

1) Bij de toepassing van de nationale anti-cumulatieregels staat het aan de nationale rechter om de toeslag voor de ten laste komende echtgenoot en de dertiende maand-uitkering te kwalificeren naar de toepasselijke wettelijke regeling, gelet op de regels voor wetsconflicten, waarbij de gemeenschapsrechtelijke bepalingen niet ter zake dienen.

2) Indien echter de toepassing van de desbetreffende nationale wetgeving minder gunstig blijkt dan die van de regeling van de samenstelling en prorataberekening, moet deze laatste worden toegepast.

Zaak 3/78 — Centrafarm/American Home Products Corporation — prejudiciële zaak 10.10.1978 — Merkrecht

American Home Products Corporation (hierna te noemen A.H.P.C.), verweerster in het hoofdgeding, is houdster van het warenmerk Seresta, in het Benelux-merkenregister op haar naam ingeschreven. In Groot-Brittannië is AHPC voor een soortgelijk produkt rechthebbende op het merk Serenid D. De therapeutische werking van Serestatabletten is gelijk aan die van de Serenid-tabletten. De samenstelling is echter niet geheel dezelfde.

Centrafarm, verzoekster in het hoofdgeding, heeft tabletten verkocht onder het merk Seresta en dit merk in haar prijslijst en catalogus gebruikt. Zij zegt die tabletten te hebben gekocht in Groot-Brittannië, waar ze door AHPC onder het merk Serenid in het verkeer waren gebracht, en ze vervolgens zelf, van een nieuwe verpakking voorzien, in Nederland in het verkeer te hebben gebracht.

Uit de vragen van de Nederlandse rechter blijkt dat de merkwetgeving van het land van invoer de merkgerechtigde het recht geeft zich met rechtsmaatregelen er tegen te verzetten dat aldaar waren voorzien van zijn merk door anderen in het verkeer worden gebracht.

In de eerste plaats wordt gevraagd of de verdragsbepalingen, met name artikel 36 van het Verdrag, de merkgerechtigde onder de gegeven omstandigheden beletten zich op het hem door de nationale wetgeving toegekende recht te beroepen.

Het Hof overwoog dat ingevolge artikel 30 van het Verdrag invoerbepalingen en alle maatregelen van gelijke werking tussen Lid-Staten zijn verboden en dat volgens artikel 36 deze bepalingen geen beletsel vormen voor verboden of beperkingen van de invoer, welke gerechtvaardigd zijn uit hoofde van bescherming van de industriële of commerciële eigendom.

Artikel 36 laat, daar het een uitzondering stelt op een van de grondbeginselen van de gemeenschappelijke markt, slechts afwijken van het vrije verkeer van goederen toe voorzover deze gerechtvaardigd zijn ter vrijwaring van de rechten die het specifieke voorwerp van deze eigendom vormen.

Een merk heeft met name tot specifiek voorwerp de merkgerechtigde het uitsluitend recht te verzekeren het merk te gebruiken om een produkt als eerste in het verkeer te brengen, en hem aldus te beschermen tegen concurrenten die van de positie en de reputatie van het merk misbruik zouden willen maken door ten onrechte van het merk voorziene produkten te verkopen.

Rekening dient te worden gehouden met de wezenlijke functie van het merk, welke erin bestaat aan de consument of de uiteindelijke gebruiker de ware herkomst van het gemerkte produkt te waarborgen.

Aan de waarborg van herkomst zou afbreuk worden gedaan, indien het een derde vrijstond het merk op het, zelfs oorspronkelijke, produkt aan te brengen.

Het Hof antwoordt op deze vraag dat het in de zin van artikel 36, eerste zin, van het EEG-Verdrag gerechtvaardigd is wanneer de gerechtigde tot een merk dat in een Lid-Staat beschermd is, zich ertegen verzet dat een waar onder dat merk door een derde op de markt wordt gebracht, ook al is zij tevoren in een andere Lid-Staat onder een door dezelfde rechthebbende aldaar bezeten ander merk rechtmatig in het verkeer gebracht.

Voorts dient te worden nagegaan of de uitoefening van zulk een recht een «verkapte beperking van de handel tussen de Lid-Staten» in de zin van artikel 36, tweede zin, kan vormen.

Het Hof besliste dat zulk verzet niettemin een verkapte beperking van de handel tussen de Lid-Staten in de zin van artikel 36, tweede zin, van het Verdrag kan vormen, indien komt vast te staan dat de praktijk om verschillende merken voor eenzelfde produkt te gebruiken door de gerechtigde wordt aangenomen teneinde de markten kunstmatig op te splitsen. De beoordeling van ieder afzonderlijk geval staat ter kennisneming van de rechter in het hoofdgeding.

In de tweede plaats wordt gevraagd of het voor de beantwoording van de eerste vraag van belang is of er in de Lid-Staat van invoer voor farmaceutische produkten een regeling geldt volgens welke een farmaceutisch produkt uit een andere Lid-Staat mag worden ingevoerd onder een ander merk dan dat waaronder het in die andere Lid-Staat is ingeschreven.

Het Hof besliste dat de voorschriften betreffende de benamingen waaronder farmaceutische specialiteiten op de markt worden gebracht, zonder belang zijn voor het hiervoor gegeven antwoord.

Zaak 148/77 — Hansen/Hauptzollamt Flensburg — prejudiciële zaak — 10.10.1978 — *Belastingregeling voor gedistilleerd*

Het Finanzgericht Hamburg heeft het Hof van Justitie verzocht om een prejudiciële beslissing over vijf vragen betreffende de uitlegging van de verdragsbepalingen in verband met het belastingstelsel dat geldt bij de invoer van bepaalde soorten gedistilleerd.

Verzoekster in het hoofdgeding is de firma Hansen; zij verhandelde in 1974 puur en versneden gedistilleerd, afkomstig van de nationale produktie ofwel afkomstig uit Guadeloupe, Suriname, Jamaica en Indonesië. Het hoofdgeding tussen verzoekster en de administratie der financiën betreft het belastingtarief voor deze verschillende soorten gedistilleerd, daar de administratie het gewone tarief heeft toegepast en verzoekster op het ingevoerd gedistilleerd toepassing vordert van het minimumtarief dat de Duitse wetgeving kent voor bepaalde soorten produkten, met name voor gedistilleerd uit vruchten en bepaalde andere categorieën distilleerderijen.

Daar verzoekster in het hoofdgeding meent recht te hebben op dit belastingvoordeel voor het door haar ingevoerd gedistilleerd, is het in beroep gekomen bij het Finanzgericht Hamburg, dat het Hof van Justitie een aantal prejudiciële vragen heeft voorgelegd.

De eerste vraag geldt de toepassing van de belastingvoorschriften uit het Verdrag op de Franse departementen overzee. Daar een gedeelte van de onderhavige gedistilleerd is ingevoerd uit Guadeloupe, een Frans overzees departement, vraagt het Finanzgericht of op deze produkten de belastingvoorschriften van het Verdrag, en met name het discriminatieverbod van artikel 95, van toepassing zijn.

De onzekerheid moet worden toegeschreven aan het feit dat artikel 227, lid 2, EEG-Verdrag een aantal met name genoemde bepalingen van toepassing verklaart op de Franse overzeese gebieden, doch de belastingvoorschriften niet voorkomen in deze opsomming.

Verzoekster stelt dat het discriminatieverbod van artikel 95 geldt voor de Franse overzeese gebieden. De meningen van de Commissie en de Franse regering dienaangaande lopen uiteen.

Uit artikel 227, lid 1, EEG-Verdrag blijkt dat het statuut van de Franse overzeese gebieden in de gemeenschap wordt bepaald door de Franse grondwet, volgens welke de Franse overzeese gebieden deel uitmaken van de Franse republiek. In verband met de bijzondere geografische, economische en sociale situatie van deze departementen, bepaalt artikel 227 dat het Verdrag daar in etappes zou worden toegepast en wordt nauwkeurig aangegeven welke hoofdstukken en artikelen bij de inwerkingtreding van het Verdrag aanstands zullen gelden, waarbij echter een termijn van twee jaar wordt vastgesteld waarbinnen de Raad bijzondere toepassingsvoorwaarden kan toepassen voor andere bepalingen. Na deze termijn gelden de bepalingen van het Verdrag en van het afgeleide gemeenschapsrecht dus van rechtswege in de Franse overzeese gebieden.

In antwoord op de eerste vraag besliste het Hof dat artikel 227, lid 2, EEG-Verdrag in het licht van lid 1 van dit artikel aldus is te verstaan dat de verdragsbepalingen betreffende belastingen en inzonderheid de non-discriminatieregeling van artikel 95, van toepassing zijn op waren van oorsprong uit de Franse departementen overzee.

De tweede en derde vragen van het Finanzgericht gelden de uitlegging van artikel 37 betreffende nationale monopolies van commerciële aard, de artikelen 92-94 betreffende steunmaatregelen, artikel 95 betreffende de toepassing van de binnenlandse belasting zonder discriminatie, ter beoordeling van de verenigbaarheid met het Verdrag van de nationale voorschriften ten gunste van bepaalde soorten gedistilleerd of bepaalde groepen producenten, teneinde daaruit conclusies te trekken voor de fiscale behandeling van importen van gedistilleerd van buiten de gemeenschap.

Het Hof overwoog dat met het oog op gewettigde economische en sociale doeleinden belastingfaciliteiten kunnen worden verleend en verklaarde voor recht dat wanneer een nationale belastingregeling de produktie van bepaalde soorten gedistilleerd of bepaalde groepen

producenten begunstigt door middel van belastingvrijstellingen of toekenning van verlaagde tarieven, deze voordelen, zelfs wanneer zij slechts voor een gering deel aan de nationale productie ten goede komen of om bijzondere sociale redenen worden verleend, zich moeten uitspreken tot ingevoerd gedistilleerd uit de gemeenschap dat aan dezelfde voorwaarden voldoet, gelet op de criteria welke ten grondslag liggen aan de eerste en tweede alinea van het artikel 95 EEG-Verdrag.

De vierde en vijfde vraag betreffen de belastingregeling voor uit derde landen afkomstig gedistilleerd en met name de vraag of voor het handelsverkeer met derde landen een soortgelijk fiscaal discriminatieverbod geldt als het voorschrift van artikel 95 EEG-Verdrag.

Het Hof besliste dat het EEG-Verdrag geen bepaling bevat welke discriminaties bij de toepassing van binnenlandse belastingen op uit derde landen ingevoerde producten verbiedt, blijvende onverlet eventuele bestaande regelingen tussen de Gemeenschap en het land van oorsprong van een bepaalde waar.

Zaak 10/78 — Belbouab/Bundesknappschaft — prejudiciële zaak — *Sociale zekerheid van migrerende werknemers* — 12.10.1975.

Het Sozialgericht Gelsenkirchen heeft het Hof van Justitie een aantal prejudiciële vragen voorgelegd betreffende de uitlegging van bepalingen inzake de sociale zekerheid van werknemers in loondienst en met name inzake het begrip vermogensrechten verworven door iemand die een deel van zijn loopbaan een migrerende communautaire werknemer is geweest en daarna, door een nationaliteitswijziging als gevolg van de oprichting van een Staat, buitenlandse werknemer is geworden.

Deze vragen zijn gerezen in een geschil tussen de Bundesknappschaft te Saarbrücken en een in 1924 in Algerije geboren mijnwerker, geboortig van Franse nationaliteit, die 155 maanden in Frankrijk heeft gewerkt en vanaf 26 mei 1961 in Duitsland, en die door de onafhankelijkwording van Algerije op 1 juli 1962 de Franse nationaliteit heeft verloren.

Op zijn vijftigste jaar verzocht hij om toekenning van een mijnwerkerspensioen overeenkomstig de Duitse wet, die echter voorschrijft dat de betrokkene een verzekeringstijdvak van 300 maanden heeft vervuld, waarin hij ononderbroken als mijnwerker of in een daarmee gelijkgesteld beroep werkzaam is geweest.

Het beroep werd verworpen omdat verzoeker niet meer de nationaliteit van een Lid-Staat van de Gemeenschap bezat en verordening nr. 1408/71 daarom niet meer op hem van toepassing was en hij derhalve nog slechts op grond van het Duitse recht aanspraak op pensioen kon maken.

Doordat hij in Frankrijk werkzaam was geweest en verzekerings-tijdvakken had vervuld, had verzoeker daar echter een vermogensrechtelijke positie verworven, overeenkomende met die van een eigenaar volgens het Duitse Verfassungsrecht en beschermd in artikel 14 Grundgesetz; deze kon hem niet zonder schadeloosstelling worden ontnomen.

De verwijzende rechter is ervan uitgegaan dat voor het krachtens verordening nr. 1408/71 geldende criterium van persoonlijke aard bestaande in de nationaliteit van verzoeker moet worden gelet op het tijdstip van indiening van de pensioenaanvraag en dat de verordeningen nrs. 1408/71 en 504/72 geen bepaling bevatten tot bescherming van verworven rechten.

Het Hof analyseerde de verordeningen inzake de sociale zekerheid van migrerende werknemers en overwoog op grond van dit onderzoek dat het in artikel 2, lid 1, van verordening nr. 1408/71 voorgescreven nationaliteitscriterium moet worden beoordeeld in rechtstreeks verband met de door de werknemer vervulde tijdvakken van arbeid.

Het Hof besliste dat de artikelen 2, lid 1, en 94, lid 2, van verordening nr. 1408/71, tezamen gelezen, aldus dienen te worden uitgelegd dat zij waarborgen dat alle tijdvakken van verzekering, van arbeid of wonen, welke vóór de datum van inwerkingtreding van genoemde verordening zijn vervuld krachtens de wetgeving van een Lid-Staat in aanmerking worden genomen voor de vaststelling van de aan deze verordening te ontnemen rechten, op voorwaarde dat de

migrerende werknemer ten tijde dier vervulling onderdaan van een der Lid-Staten was.

Zaak 167/77 — Commissie/Koninkrijk België — 12 oktober 1978 — *Niet-nakoming van verdragsverplichtingen*

Bij beroep van 21 december 1977 verzocht de Commissie het Hof vast te stellen dat «het Koninkrijk België een krachtens het Verdrag op hem rustende verplichting niet is nagekomen door aan de beschikking van de Commissie van 4 mei 1976 betreffende de steun van de Belgische regering aan de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen (N.M.B.S.) voor de internationale spoorwegtarieven voor kolen en staal niet binnen de door haar gestelde termijn gevolg te geven».

De beschikking van de Commissie bepaalde dat België binnen drie maanden een einde moest maken aan deze steun ofwel de rechtsgrondslag daarvan moest wijzigen. Daar België geen uitvoering aan deze beschikking heeft gegeven, wendde de Commissie zich op grond van de verdragsbepalingen inzake steunmaatregelen van Staten (artt. 92 en 93) tot het Hof.

België betoogt dat een beroep tegen de litigieuze steun op grond van artikel 93 EEG-Verdrag niet gerechtvaardigd is, vooral omdat de Commissie niet heeft vastgesteld dat de in artikel 92, lid 1, genoemde voorwaarden voor onverenigbaarheid van deze steun met het Verdrag zijn vervuld.

België acht het beroep ongegrond en betwist de wettigheid van de beschikking van 4 mei 1976, waarin de Commissie heeft vastgesteld dat bedoelde steun niet-verenigbaar is met de gemeenschappelijke markt. De Commissie betoogt dat de Belgische regering de wettigheid van de beschikking in het kader van deze procedure niet meer kan betwisten, daar zij daartegen niet binnen de in artikel 173, lid 3, EEG-Verdrag voorgescreven termijn een beroep tot nietigverklaring heeft ingesteld. Het Hof overwoog dat het onverenigbaar met de in het Verdrag neergelegde beginselen voor het instellen van een beroep zou zijn en inbreuk zou maken op de strakheid van het in het Verdrag neergelegde stelsel en op het beginsel van de rechtszekerheid dat daaraan ten grondslag ligt, wanneer een Lid-Staat tot wie een beschikking krachtens artikel 93, lid 2, eerste alinea, is gericht, wordt toegestaan de geldigheid daarvan te betwisten in een beroep als bedoeld in artikel 93, lid 2, tweede alinea, zulks ondanks het verstrijken van de termijn van artikel 173, derde alinea.

Het Hof besliste dat het Koninkrijk België door aan de beschikking van de Commissie van 4 mei 1976 betreffende de steun van de Belgische regering aan de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen voor de directe internationale spoorwegtarieven voor kolen en staal niet binnen de door haar gestelde termijnen gevolg te geven, een krachtens het Verdrag op hem rustende verplichting niet is nagekomen; het Koninkrijk België werd verwezen in de kosten van het geding.

Zaak 13/78 — Firma Eggers Sohn & Co./Vrije Hanzestad Bremen — 12 oktober 1978 — prejudiciële zaak — *kwaliteitsaanduiding — maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve beperking*

Partijen in het hoofdgeding zijn de stad Bremen en een Duitse producent van gedistilleerd; het geschil betreft het recht van deze laatste om voor zijn produkten, die zijn bereid met gebruikmaking van uit andere Lid-Staten ingevoerde wijndistillaten, de benamingen «Qualitätsbranntwein» en «Weinbrand» te gebruiken.

Het antwoord op de gestelde vragen moet de nationale rechter in staat stellen te beslissen of § 40 van het Gesetz über Wein, Likörwein, Schaumwein, weinhaltige Getränke und Branntwein aus Wein (Weingesetz) van 14 juli 1971 geheel of gedeeltelijk verenigbaar is met het gemeenschapsrecht.

Volgens verzoekster in het hoofdgeding behelzen de §§ 40 en 44 Weingesetz nog een maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve beperking bij invoer van gebruiksklare distillaten in de Bondsrepubliek Duitsland. Deze beperking bestaat hierin dat in Duitsland bereide Qualitätsbranntwein noodzakelijkerwijs moet worden bereid uit distillatiewijn of «Rohbrand» waarvan tenminste 85 % van het alcoholgehalte verkregen is door distillatie in de Bondsrepubliek

Duitsland, of althans door een laatste distillatie waarbij het is omgezet in «fertig Destillat», dat bovendien gedurende tenminste zes maanden in het Duitse bedrijf waar de distillatie is geschied in eikehouten vaten opgeslagen moet zijn geweest.

Deze bepaling waarmee voor «Qualitätsbranntwein aus Wein» afkomstig uit de andere Lid-Staten § 44 Weingesetz overeenkomt, belet de Duitse producenten van gedistilleerd in de andere Lid-Staten gedistilleerd te kopen om dit rechtstreeks — dat wil zeggen zonder verdere distillatie in Duitsland — te verwerken tot Qualitätsbranntwein, terwijl dit gedistilleerd, met name wanneer het afkomstig is uit Frankrijk en Italië, de door het Weingesetz voorgeschreven alcoholgehalte bezit en uit een oogpunt van volksgezondheid en kwaliteit dezelfde waarborgen biedt als «fertig Destillat» dat in Duitsland is gestookt. Volgens verzoekster vormt deze bepaling een in artikel 30 EEG-Verdrag verboden beperking van de handel, die niet valt onder artikel 36 EEG-Verdrag, daar haar werkelijke doel is de Duitse distilleerders te beschermen door voor in Duitsland bereide brandewijn de benamingen «Qualitätsbranntwein aus Wein» en «Weinbrand» te reserveren voor gedistilleerd waarvan althans de laatste distillatie in de Bondsrepubliek Duitsland is geschied.

De Duitse regering beoogt dat de litigieuze bepaling volstrekt geen maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve beperking is.

Waar de Weingesetz voorschrijft dat althans de laatste distillatie en de opslag gedurende zes maanden in eikehouten vaten in een en hetzelfde bedrijf moet geschieden, beoogt deze wet slechts de kwaliteit van bedoeld gedistilleerd te waarborgen die de benamingen rechtvaardigt die voor dit gedistilleerd zijn voorbehouden met het oog op deze kwaliteit. Deze waarborg is alleen mogelijk door een «einheitliche Verantwortung», teneinde de «Qualität und Individualität des Erzeugnisses» te waarborgen.

In de eerste plaats wordt gevraagd of de artikelen 30 en 31 EEG-Verdrag, alsmede het communautaire discriminatieverbod aldus moeten worden uitgelegd dat de in het Weingesetz vervatte regeling, volgens welke binnenlandse brandewijn uit wijn slechts als «Qualitätsbranntwein aus Wein» of als «Weinbrand» mag worden aangeduid, wanneer :

— tenminste 85 % van het alcoholgehalte afkomstig is van in het binnenland door stoken gewonnen wijndistillaat

— het gehele gebruikte wijndistillaat tenminste zes maanden in het binnenlandse bedrijf, waar het binnenlandse wijndistillaat door stoken is gewonnen, in eikehouten vaten opgeslagen is geweest, niet verenigbaar is met het verbod van maatregelen van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen en met het discriminatieverbod.

Deze eerste vraag komt er in wezen op neer of het verbod van maatregelen van gelijke werking als een kwantitatieve beperking (artikel 30 EEG-Verdrag) en het algemene discriminatieverbod ook geldt voor maatregelen van Lid-Staat, waarbij het gebruik van een kwaliteitsbenaming voor een nationaal eindproduct — en met name een alcoholproduct dat is bereid uit grondstoffen die zowel uit de betrokken Staat als uit andere Lid-Staten afkomstig zijn — afhankelijk wordt gesteld van de voorwaarde dat het voorlaatste toebereidingsprocédé plaatsvindt in de Lid-Staat waar de uiteindelijke toebereiding plaatsvindt en waaruit het product derhalve afkomstig is.

Voor geval deze eerste vraag bevestigend moet worden beantwoord, wordt voorts gevraagd of een maatregel van deze aard volgens artikel 36 niet gerechtvaardigd is.

Het Hof wijst op de zesde overweging van richtlijn nr. 70/50/EEG van de Commissie van 22 december 1969, dat onder maatregelen van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen moeten worden begrepen die welke in elk stadium van verhandeling een voorkeur anders dan een steunmaatregel, aldan niet onder voorwaarden, aan de nationale producten toekennen zodat de afzet van de ingevoerde producten geheel of gedeeltelijk wordt uitgesloten. Artikel 2 van deze richtlijn beschouwt terecht als verboden maatregelen van gelijke werking de maatregelen die alleen aan de nationale producten benamingen voorbehouden die geen oorsprongsbenaming of aanduiding van de herkomst vormen.

In een markt die zoveel mogelijk de kenmerken van één enkele markt moet hebben, kan het recht op een kwaliteitsaanduiding voor een bepaald product — afgezien van de voorschriften die gelden op het gebied van de aanduiding van oorsprong en herkomst — slechts afhankelijk worden gesteld van aan het product inherente objectieve kenmerken waaruit de kwaliteit van het product in vergelijking met een zelfde product van minder kwaliteit blijkt, doch niet van de plaats waar een bepaald produktiestadium heeft plaatsgevonden. Hoezeer een kwaliteitspolitiek in een Lid-Staat ook wenselijk moge zijn, deze kan in de Gemeenschap slechts worden ontwikkeld op een wijze die in overeenstemming is met de verdragsbepalingen.

Het Hof verklaarde voor recht dat maatregelen van een Lid-Staat, welke voor een nationaal product het gebruik van een, zij het ook facultatieve, kwaliteitsaanduiding — zijnde geen oorsprongsbenaming noch een aanduiding van herkomst in de zin van artikel 2, lid 3, sub s, van richtlijn nr. 70/50 van de Commissie van 22 december 1969 — onderwerpen aan de voorwaarde dat het productieproces een of meer fasen voor de vervaardiging van het eindproduct heeft doorlopen op nationaal grondgebied, maatregelen vormen van gelijke werking als een bij artikel 30 EEG-Verdrag verboden en door artikel 36 EEG-Verdrag niet gerechtvaardigde kwantitatieve beperking.

Zaak 15/78 — Société générale Alsacienne de Banque S.A. (SOGENAL)/W. Koestler — 24.10.78 — prejudiciële zaak — *Termijntransacties op de beurs en het vrije verkeer van diensten*

Tijdens zijn verblijf in Frankrijk liet Koestler, verweerder in het hoofdgeding, door SOGENAL beurstermijntransacties uitvoeren, die hoofdzakelijk betrekking hadden op buitenlandse aandelen. De hieruit voortvloeiende winsten of verliezen werden geboekt op verweerdere rekening-courant (met overschrijdingskrediet) bij de bank. Toen verweerder zijn woonplaats overbracht naar Duitsland resteerde bij de bank een belangrijk tekort ten gevolge van geleden verliezen, hetgeen verweerder weigerde aan te zuiveren. SOGENAL stelde een vordering tot terugbetaling in bij het Landgericht Bonn, de wegens verweerdere woonplaats bevoegde rechter.

Het Landgericht overwoog dat krachtens de Duitse beurswet en het BGB de door verweerder aangegane verplichtingen kunnen worden gelijkgesteld met speelschulden en als zodanig niet voor de rechter geldend kunnen worden gemaakt.

De zaak kwam voor het Oberlandesgericht, dat zich heeft afgevraagd of deze aan de bepalingen van het Duitse recht ontleende conclusie eventueel wijziging zou kunnen ondergaan door de bepalingen van het gemeenschapsrecht inzake de liberalisatie van dienstverrichtingen. In verband daarmee stelde het Oberlandesgericht het Hof van Justitie de volgende prejudiciële vraag :

Dienen de artikelen 59 en 60 EEG-Verdrag aldus te worden verstaan, dat zij de in het Duitse recht geldende gebrekkigheid wegens spel en weddenschap (Differenzinwand) uitsluiten voor het geval dat een Franse bank van haar cliënt van Duitse nationaliteit op grond van het Franse recht terugbetaling vordert van een krediet voor krachtens overeenkomst verrichte termijntransacties op de Parijse beurs ?

In verband met het door de nationale rechter opgeworpen probleem dient allereerst de draagwijdte van de verdragsbepalingen inzake het vrije verkeer van diensten (artikelen 59 en 60) te worden bepaald.

Volgens het beginsel dat ten grondslag ligt aan artikel 60, tweede alinea, moet de Staat waar degene is gevestigd, te wiens behoeve de dienst wordt verricht, ervoor zorg dragen dat een in een andere Lid-Staat gevestigde persoon te wiens behoeve een dienst wordt verricht, dezelfde behandeling ondergaat als die welke dat land aan zijn eigen onderdanen oplegt.

Het «Algemeen programma voor de opheffing van de beperkingen van het vrij verrichten van diensten», dat door de Raad in 1961 is vastgesteld, bepaalt dat «als beperkingen moeten worden beschouwd de voorwaarden waarvan de dienstverrichting door een wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling of een administratieve handelwijze afhankelijk wordt gesteld en die, hewel van toepas-

sing zonder onderscheid naar nationaliteit, uitsluitend of in hoofdzaak het verrichten van deze diensten door vreemdelingen belemmeren.»

Uitsluiting van rechtsvervolgning wegens speelschulden kan niet als discriminatie worden beschouwd jegens een in een andere Lid-Staat gevestigde persoon te wiens behoeve de dienst wordt verricht, wanneer dezelfde beperking ook geldt voor een op het grondgebied van dezelfde Staat gevestigde persoon, te wiens behoeve de dienst wordt verricht, wanneer deze een soortgelijke vordering instelt. Wanneer een Staat om sociale redenen weigert vorderingen van deze aard toe te staan, ook wanneer die in een andere Lid-Staat geldig zijn ontstaan, kan zulks niet in strijd met het gemeenschapsrecht worden geacht.

Het Hof verklaarde voor recht dat de artikelen 59 en 60 EEG-Verdrag geen wijziging meebrachten in de toepassing van de wettelijke bepalingen waarbij een Lid-Staat de rechterlijke invordering van bepaalde schulden, bijvoorbeeld schulden uit spel en weddenschap en daarmee gelijkgestelde schulden, uitsluit, mits deze bepalingen feitelijk noch rechtens discriminatie opleveren ten opzichte van de behandeling van soortgelijke schulden die zijn ontstaan op het grondgebied van de betrokken Lid-Staat.

Zaak 103/77 — Zaak 145/77 — Royal Scholten Honig en Tunnel Refineries/ Intervention Board for Agricultural Produce — prejudiciële zaken — 25.10.78 — *Gemeenschappelijk Landbouwbeleid*.

Deze zaak betreft een nieuw natuurlijk zoetmiddel (isoglucose), vervaardigd uit zetmeel van onverschillig welke oorsprong, doch meestal uit maïszetmeel. Isoglucose kan bij de huidige stand der techniek niet worden gekristalliseerd; het bestaat alleen in vloeibare vorm en wordt gebruikt bij de vervaardiging van frisdranken, jams, roomijs enz. In zoverre concurreert het met vloeibare suiker.

Verzoeksters in het hoofdgeding zijn zetmeelfabrikanten die grote investeringen hebben gedaan om isoglucose te kunnen produceren. De in deze zaken relevante gemeenschapsregelingen voorzien in restituties bij de produktie en in produktieheffingen. Verzoeksters in het hoofdgeding betwisten de geldigheid van deze verordeningen.

Voor een goed begrip moet afzonderlijk worden ingegaan op verordening nr. 1862/76 (produktierestitutie) en op verordeningen nrs. 1111/77 en 1110/77 (produktieheffing).

— *verordening nr. 1862/76 (restitutie)*

Vóór de inwerkingtreding van verordening nr. 1862/76 op 1 augustus 1976, was in verschillende verordeningen het bedrag van de produktierestitutie vastgesteld voor een reeks produkten, waaronder gries en griesmeel van maïs, die in de Gemeenschap worden gebruikt voor de vervaardiging van glucose via «rechtstreekse hydrolyse».

Verordening nr. 1862/76 bepaalt dat «het gezien de situatie die zich zal voordoen in het begin van het verkoopseizoen 1976/1977, met name als gevolg van de toepassing van de voor dat verkoopseizoen vastgestelde gemeenschappelijke prijzen voor granen en rijst, nodig is de restituties bij de produktie te verhogen; dat ... een dergelijke verhoging evenwel niet moet worden vastgesteld voor de produkten die worden gebruikt voor de vervaardiging van glucose met een hoog fructosegehalte; dat het meest passende middel om een dergelijke maatregel ten uitvoer te leggen erin bestaat te bepalen dat het bedrag waarmee de restitutie bij de produktie van het gebruikte produkt is verhoogd, van de betrokken fabrikanten wordt teruggevorderd.» Verzoeksters achten de litigieuze verordening ongeldig wegens onvoldoende motivering, zulks in strijd met artikel 190 EEG-Verdrag.

Het Hof overwoog dat de verwijzing naar de doelstellingen van het restitutiestelsel in artikel 2 van verordening nr. 1862/76, welke doelstellingen in de betrokken kringen welbekend zijn, voldoet aan het motiveringsvereiste van artikel 190 EEG-Verdrag, zodat de geldigheid van bedoelde verordening uit dien hoofde niet kan worden betwist.

Een ander argument van verzoekster luidt dat verordening nr. 1862/76, daar het een uitzonderingspositie schept voor de producenten van zetmeel voor de produktie van isoglucose, discrimineert

tussen deze producenten en de producenten van zetmeel voor andere doeleinden, zulks in strijd met het discriminatieverbod van artikel 40 EEG-Verdrag.

Het staat vast dat er geen concurrentie bestaat tussen zetmeel en isoglucose of tussen isoglucose en andere zetmeelprodukten, wellicht met uitzondering van glucose.

Uit de stukken blijkt dat het verschil in zoetkracht tussen isoglucose en glucose meebrengt dat deze produkten verschillende toepassingsgebieden hebben, hetgeen uitsluit dat zij met elkaar concurreren. Daarom bevat artikel 2 van verordening nr. 1862/76 geen schending van het verbod van discriminatie tussen communautaire producenten in artikel 40. Tenslotte betwist verzoekster in het hoofdgeding de geldigheid van de verordening op grond dat zij, voor zover zij een bijzondere regeling voorziet tot opheffing van de produktierestitutie voor zetmeel voor de bereiding van isoglucose, de door de Raad op grond van een eerdere verordening verleende machtiging overschrijdt.

Het is echter reeds vastgesteld dat de uitsluiting van zetmeel voor de bereiding van isoglucose van de produktierestitutieregeling in overeenstemming was met de doelstellingen van deze regeling.

— *de verordeningen nrs. 1110/77 en 1111/77 (produktieheffing)*

Bij het onderzoek van de geldigheid van deze verordeningen verwijst het Hof talrijke malen naar bepaalde aspecten van de gemeenschappelijke ordening der markten in de sector suiker. Artikel 9 van laatstgenoemde verordening bepaalt in lid 1 dat de Lid-Staten de isoglucosefabrikanten een produktieheffing opleggen en in lid 2 dat het bedrag van de produktieheffing per 100 kg. droge stof gelijk is aan het bedrag van de in verordening nr. 3330/74 (inzake suiker) bedoelde produktieheffing voor dezelfde periode als die waarvoor het laatste bedrag van toepassing is.

Voor de periode van 1 juli 1977 tot 30 juni 1978 mag het bedrag van de produktieheffing echter niet meer bedragen dan 5 rekeneenheden per 100 kg. droge stof.

Verordening nr. 1110/77 van de Raad sluit, overwegende dat «de invoering van gemeenschappelijke maatregelen in de sector isoglucose ... met zich meebrengt dat dit produkt van het toepassingsgebied van verordening nr. 3330/74 moet worden uitgesloten», isoglucose uit van de gemeenschappelijke ordening der markten in de sector vloeibare suiker.

De nationale rechter vraagt nu of de verordeningen nrs. 1111/77 en 1110/70 niet rechtsgeldig zijn op grond van de volgende gemeenschappelijke overwegingen:

— zij schenden het evenredigheidsbeginsel door isoglucosefabrikanten een volkomen onbillijke last op te leggen die ten goede komt aan de suikerfabrikanten;

— zij bevatten geen enkele bepaling ter bescherming van de gerechtvaardigde verwachtingen van verzoeksters;

— zij bevatten duidelijke discriminatie, zulks in strijd met artikel 40 EEG-Verdrag;

— de bijdrage is excessief en onevenredig en maakt isoglucose onrendabel ten opzichte van suiker.

Allereerst moet worden nagegaan of verordening nr. 1111/77 door de produktieheffing voor isoglucose in te voeren, het discriminatieverbod van artikel 40 EEG-Verdrag heeft geschonden. Het is de vraag of de positie van isoglucose en die van suiker met elkaar kunnen worden vergeleken.

Uit verordening nr. 1111/77 blijkt dat isoglucose een rechtstreeks vervangingsmiddel is van vloeibare suiker bereid uit suikerbieten of rietsuiker en dat het produkt rechtstreeks concurreert met suiker.

De Raad heeft later vastgesteld dat gezien het feit dat de markten voor suiker en isoglucose nauw verwant waren, en de situatie in de communautaire suikermarkt wordt gekenmerkt door structurele overschotten, communautaire besluiten ten aanzien van een dezer produkten noodzakelijkerwijs van invloed zijn op het andere produkt.

Vastgesteld kan worden dat de isoglucoseproducenten en de suikerproducenten met betrekking tot het opleggen van de produktiebijdrage verschillend worden behandeld en dat isoglucoseprodu-

centen niet de traditionele waarborgen genieten die aan de suikerproducenten worden toegekend.

De Raad en de Commissie betogen dat de produktiebijdrage van 5 rekeneenheden voor isoglucose in wezen vergelijkbaar is met de heffingen op suiker.

Bij bestudering van de kosten en lasten bij de suikerproduktie is gebleken dat de Commissie de door de suikerproducenten gedragen lasten schromelijk heeft overgewaardeerd. Het argument van de Raad en de Commissie dat de invoering van een quotastelsel voor isoglucose praktische moeilijkheden zou opleveren omdat dit produkt eerst onlangs op de gemeenschapsmarkt is verschenen, kan het opleggen van een kennelijk ongelijke last niet rechtvaardigen.

Het Hof verklaarde voor recht :

1) bij onderzoek van de gestelde vragen is niet gebleken van gegronde bezwaren tegen de geldigheid van verordening nr. 1862/76 van de Raad van 27 juli 1976.

2) verordening nr. 1111/77 van de Raad van 17 mei 1977 is ongeldig voor zover in haar artikelen 8 en 9 een heffing bij de produktie van isoglucose wordt ingevoerd van 5 rekeneenheden per 100 kg. droge stof voor de periode die overeenkomt met het suiker-verkoopjaar 1977/1978.

BERICHTEN

Faculteit der Rechtsgeleerdheid V.U.B.

Postuniversitaire lessencyclus over handels- en economisch recht

De lessen, die van 26 januari t/m. 23 maart 1979 over handels- en economisch recht aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de V.U.B. worden gegeven, zijn inzonderheid bestemd voor de praktijkjuristen uit de provincies Antwerpen, Brabant en Limburg.

Programma

I. 26 januari 1979

- 1) De handelshuur (prof. I. Herbots - K.U.L.)
- 2) De vestigingwet en de prijzenwetgeving (prof. H. Swennen - U.I.A.)

II. 2 februari 1979

De wet op de handelspraktijken (prof. P. De Vroede - V.U.B.)

III. 9 februari 1979

- 1) De alleenverkoopovereenkomsten (prof. W. Van Gerven - K.U.L.)
- 2) De concurrentiergels van de E.E.G. (prof. J. Van Damme - V.U.B.)

IV. 16 februari 1979

De recente ontwikkeling van het vennootschapsrecht (prof. J. Ronse - K.U.L.)

V. 23 februari 1979

- 1) De industriële eigendom (lector F. Gotzen - K.U.L.)
- 2) De auteursrechten (prof. F. Van Isacker - R.U.G.)

VI. 2 maart 1979

- 1) De boekhouding van de ondernemingen (prof. E. De Lembre - R.U.G.)
- 2) Nieuwe vormen van overeenkomst: Leasing Factoring - Franchising - Engeneering - Know-How (prof. Y. Schoentjes-Merchiers - R.U.G.)

VII. 9 maart 1979

- 1) Het faillissement (prof. R. Butzler - V.U.B.)
- 2) Het concordaat - Beheer met bijstand - Staatshulp aan ondernemingen in nood (rechter I. Verougstraete - Brussel)

VIII. 16 maart 1979

- 1) De financiële instellingen (prof. G. Schrans - R.U.G.)
- 2) Het economisch strafrecht (prof. J. D'Haenens - R.U.G.)

IX. 23 maart 1979

- 1) Het verzekeringsrecht (prof. S. Fredericq - R.U.G.)
- 2) Het zee- en vervoerrecht (prof. R. Roland - U.I.A.)

Inlichtingen zijn te verkrijgen bij het administratief secretariaat van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Pleinlaan 2, 1050 Brussel (tel. 02/648.55.40).

TIJDSCHRIFTEN

De Verzekeringswereld

hg. 16, nr. 190, okt. 1978.

E. Jaeken-G. Putteman, Rechtspraak: De draagplicht van de autogordel op de helling—J. Vandeursen, Revolutionair vonnis—R. Van de Moortele, De drukkende kracht van de belastingen—A. Mertens, Het probleem van de werkkledij als loonelement—A. Mertens, Vermoedens en het begrip «Arbeidsongeval»—E. Jaeken-G. Putteman, Rechtspraak: Is de gemeente automatisch aansprakelijk voor haar beschadigde wegenis?—J. La Fonteyn, Noordenwind—M. Vandeur, Aansprakelijkheid en verzekeringen—A.G. Mertens, Naar een Europese medeverzekeringmarkt.

hg. 16, nr. 191, nov. 1978.

E. Jaeken-G. Putteman, Vals alarm: Cassatie niet tegen autogordel—I. Sollie, Over klassificatiemaatschappijen in het algemeen en over Bureau Veritas in het bijzonder—J. Van de Ryck, Non Possumus—A.G. Mertens, Het begrip «Kennelijk rockeloze daden»—P. Fierens, Bericht uit Nederland—N.V.A. Congres—A.G. Mertens, De arbeidsongevallenaangifte—H. De Graef, Premieinkasso en conjunctuurevolutie.

De Gemeente

hg. 53, aug-sep 1978.

Van de redactie—Probleem van de gemeentefinancies—De openbare centra voor maatschappelijk welzijn: een last of iets waar men trots kan op gaan?—Wetgeving—Rechtspraak.

hg. 53, okt. 1978.

Van de redactie—Advies van de Vereniging betreffende de subgewesten in het raam van het gemeenschapsact—K. De Cramer, Over het structuurplan—Actualiteit—Wetgeving—Rechtspraak.

Tijdschrift voor Sociaal Recht

nr. 5, 1978.

R. Elst, Nog: het bijdrageplichtig loon in de sociale zekerheid (algemene regeling der werknemers)—Rechtspraak.

nr. 6, 1978.

D. Plas, Droit social européen. Les licenciements collectifs—Rechtspraak.

Tijdschrift van de Vrederechters

hg. 87, aug-sept 1978, nr. 8-9.

Rechtspraak.

hg. 87, okt. 1978, nr. 10.

Rechtspraak.

Nederlands Juristenblad

hg. 53, 30 sept. 1978, nr. 33.

A.R. Bloembergen, Het rapport over het verkeersongevalrecht—C. Kager, Individuele bedrijven in moeilijkheden en de faillissementswet.

hg. 34, 7 oktober 1978, nr. 34.

J.P. Scheltens, Wet en rechtsbeginselen—M.G. Rood, Mogen ambtenaren staken?—O & M, afscheidsrede Mr. A. Mulder.

hg. 53, 14 oktober 1978, nr. 35.

Gr. van der Burght, Rapport: meningen van de bevolking over de verdeling van nalatenschappen onder abintestaat erfrecht (januari 1978)—J.F. Nijboer, Die schijngestalte van de materiële waarheid—P. van Duyne, Criminologen congres.